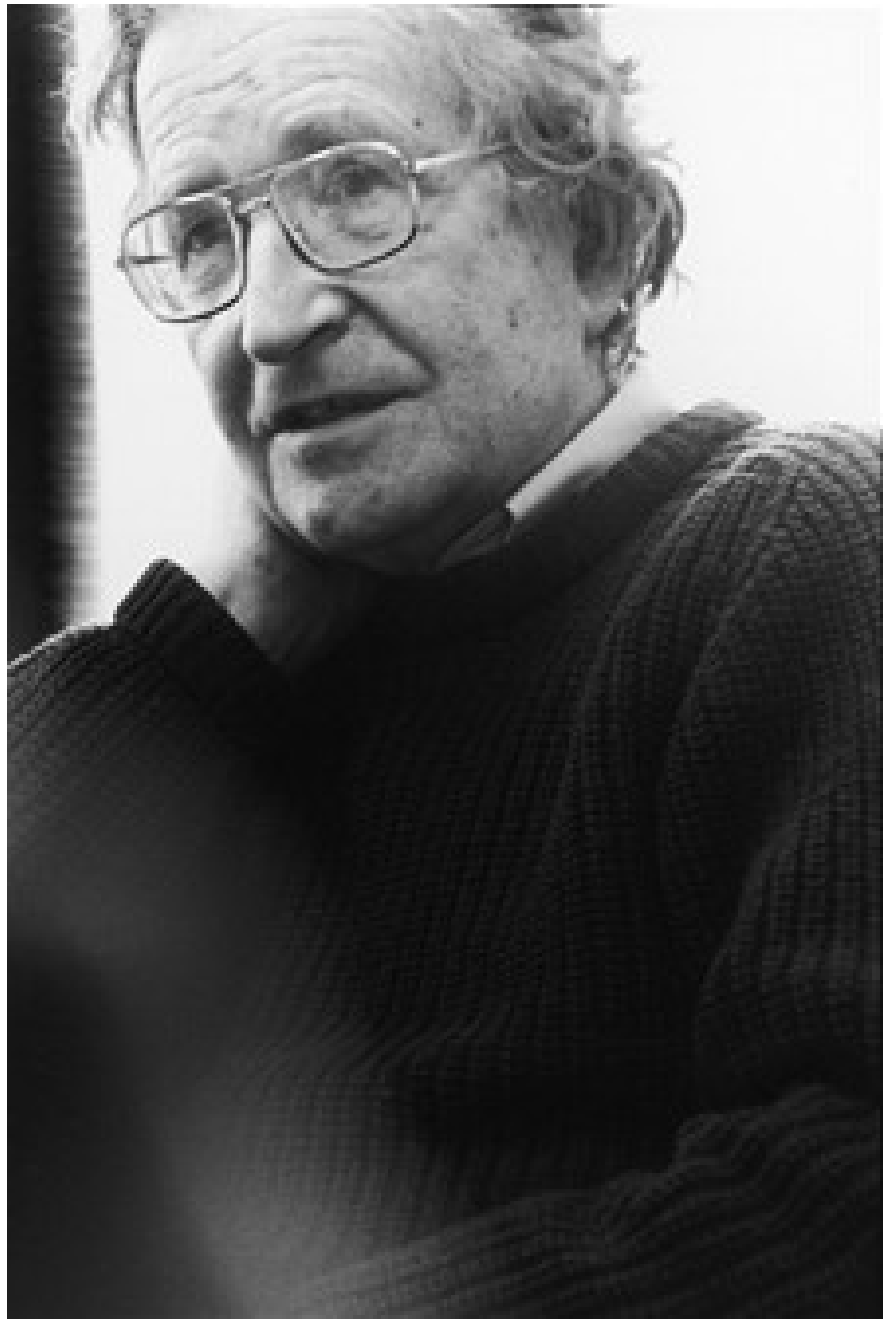

Νόαμ Τσόμσκι

Για τον Αναρχισμό

***Η επικαιρότητα του
αναρχισμού
(Συνέντευξη)***

***Σημειώσεις πάνω στον
Αναρχισμό***

Νόαμ Τσόμσκυ

Η επικαιρότητα του αναρχισμού

Συνέντευξη *

Καθηγητή Τσόμσκυ, ίσως θα έπρεπε στην αρχή να προσδιορίσουμε τι δεν εννοείται με τον αναρχισμό- εξ' άλλου η λέξη αναρχία κατάγεται από την ελληνική κατά γράμμα έννοια της απουσίας κυβέρνησης. Αυτοί που μιλούν για αναρχία ή για αναρχισμό σαν σύστημα πολιτικής φιλοσοφίας, πιθανώς δεν εννοούν μόνο ότι η εξουσία, όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, θα πάψει ξαφνικά να υπάρχει από την επόμενη πρωτοχρονιά, ότι δηλαδή θα πάνε να υπάρχουν αστυνομία, οδικοί κανόνες, νόμοι, φοροεισπράκτορες, ταχυδρομεία κ.λ.π. Ίσως να σημαίνει κάτι πολύ πιο περίπλοκο απ' αυτό.

Σε ορισμένα από τα παραπάνω σημεία συμφωνώ, σε άλλα όμως όχι. Μπορεί βέβαια να εννοούν, και πολύ καλά κάνουν, όχι αστυνομία, αλλά δεν νομίζω ότι ισχύει το ίδιο και για τους οδικούς κανόνες. Όμως προτείνω ν' αρχίσουμε λέγοντας ότι αν και ο όρος αναρχισμός καλύπτει ένα ολόκληρο φάσμα πολιτικών ιδεών, προτιμώ να τον σκέφτομαι όπως η ελευθεριακή αριστερά και απ' αυτή την οπτική γωνία μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα είδος εθελούσιου σοσιαλισμού, δηλαδή, όπως ο ελευθεριακός σοσιαλιστής, αναρχοσυνδικαλιστής ή αναρχοκομμουνιστής, ακολουθώντας την παράδοση του Μπακούνιν, του Κροπότκιν και άλλων. Αυτοί είχαν στο μυαλό τους μια εξαιρετικά οργανωμένη κοινωνία, αλλά με βάση τις οργανικές μονάδες, τις οργανικές κοινότητες, και μ' αυτό γενικά εννοούσαν το χώρο δουλειάς και τη γειτονιά. Απ' αυτές τις δύο βασικές μονάδες και μέσα από ομοσπονδιακές ρυθμίσεις, είναι δυνατό να δημιουργηθεί ένα ολοκληρωμένο είδος κοινωνικής οργάνωσης, εθνικό κι ακόμα διεθνές σε έκταση. Η δε λήψη των αποφάσεων θα γίνεται πάνω σε μια ουσιαστική κατεύθυνση από εκπροσώπους που ανήκουν στην οργανική κοινότητα από την οποία προέρχονται, στην οποία επιστρέφουν και στην οποία στην πραγματικότητα ζουν.

Δεν μιλάμε λοιπόν για μια κοινωνία χωρίς κυβέρνηση, όσο για μια κοινωνία όπου η πρωταρχική πηγή εξουσίας ξεκινά από κάτω προς τα πάνω, κι όχι από πάνω προς τα κάτω. Αντιθέτως, η κοινοβουλευτική δημοκρατία όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Βρετανία, αν και τελικά αποφασίζουν οι ψηφοφόροι, πρέπει να θεωρηθεί σαν ένα πρότυπο της εξουσίας από τα πάνω προς τα κάτω.

Οι αναρχικοί αυτής της σχολής, θα κατέκριναν το πολίτευμα αυτών των χωρών για δύο λόγους. Κατ' αρχήν γιατί εδώ υπάρχει ένα μονοπώλιο δύναμης συγκεντρωμένο στο κράτος και δεύτερο και σοβαρότερο γιατί η κοινοβουλευτική δημοκρατία περιορίζεται στη πολιτική σφαίρα και με κανένα σοβαρό τρόπο δεν επεμβαίνει στο οικονομικό. Οι αναρχικοί που ακολουθούν αυτή την παράδοση, θεωρούσαν πάντοτε ότι ο δημοκρατικός έλεγχος της παραγωγικής ζωής ενός ατόμου βρίσκεται στον πυρήνα οποιασδήποτε σοβαρής ανθρώπινης απελευθέρωσης, ή για τον ίδιο λόγο, οποιασδήποτε σημαντικής δημοκρατικής πρακτικής. Αυτό σημαίνει ότι όσο τα άτομα είναι υποχρεωμένα να νοικιάζονται στην αγορά αυτών που θέλουν να τους προσλάβουν, όσο ο ρόλος τους στην παραγωγή παραμένει απλώς αυτός των βοηθητικών οργάνων, τότε υπάρχουν εντυπωσιακά στοιχεία εξαναγκασμού και καταπίεσης, που περιορίζουν κάθε λόγο και νόημα για δημοκρατία.

Στην ιστορία υπάρχουν παραδείγματα κάποιας αξιόλογης κλίμακας κοινωνιών που μπόρεσαν να προσεγγίσουν τα αναρχικά ιδανικά;

Υπάρχουν μικρές κοινωνίες, λίγες στον αριθμό, που πιστεύω ότι τα κατάφεραν πολύ καλά, καθώς και αρκετά παραδείγματα αντιεξουσιαστικών επαναστάσεων σε μεγάλη κλίμακα, που στη βάση τους ήταν αναρχικές. Σχετικά με τις μικρές κοινωνίες που διατηρηθήκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα νομίζω ότι το πιο δραματικό παράδειγμα είναι τα ισραηλινά κιμπούτς, που για μακρά

* Η συνέντευξη αυτή περιλαμβάνεται στο βιβλίο "RADICAL PRIORITIES" που αποτελεί συλλογή άρθρων και συνεντεύξεων του Ν. Τσόμσκυ. Η συνέντευξη του Νόαμ Τσόμσκυ πρώτο εκδόθηκε στην Αθήνα τον Γενάρη του 1988 από τις Αυτόνομες Εκδόσεις, σε μετάφραση από το αγγλικό πρωτότυπο της Λήδας Πομόνη. Ξανά κυκλοφόρησε το Φθινόπωρο του 1996 από τις εκδόσεις για μια Ελευθεριακή Κουλτούρα, που είχαν και την τεχνική επιμέλεια της παρούσας έκδοσης.

περίοδο πράγματι οικοδομήθηκαν πάνω σε αναρχικές αξίες: αυτοδιεύθυνση, άμεσος εργατικός έλεγχος, ενσωμάτωση της γεωργίας, προσωπική συμμετοχή στην αυτοδιεύθυνση. Και μπορώ να πω, ότι η επιτυχία τους ήταν εξαιρετική σε σχέση με οποιοδήποτε μέτρο μπορεί κανείς να επιβάλλει.

Ίσως όμως να ήταν και να παραμένουν ακόμα στο πλαίσιο ενός τυπικού κράτους, που εγγυάται συγκεκριμένες βασικές σταθερές.

Δεν ήταν όμως πάντα έτσι και η ιστορία τους είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα. Στο πλαίσιο του τυπικού κράτους βρίσκονται από το 1948. Μέχρι τότε όμως βρίσκονταν μέσα στο πλαίσιο του αποικιακού περιβάλλοντος και υπήρχε μια υπόγεια, σε μεγάλο βαθμό συνεργατική κοινωνία, που στην πραγματικότητα δεν αποτελούσε μέρος του συστήματος των βρετανικών εντολών αλλά λειτουργούσε έξω απ' αυτό. Στη συνέχεια επέζησε με την εγκαθίδρυση του κράτους, αν και βέβαια εντάχθηκε σ' αυτό και κατά τη γνώμη μου αλλοιώθηκε σημαντικά ο αντιεξουσιαστικός χαρακτήρας της μέσα απ' αυτή, αλλά και από άλλες διαδικασίες, μοναδικές στην ιστορία αυτού του χώρου που δεν χρειάζεται να εξετάσουμε. Ωστόσο, νομίζω ότι είναι ένα ενδιαφέρον πρότυπο λειτουργικών αντιεξουσιαστικών θεσμών που έχει σχέση προχωρημένες βιομηχανικές κοινωνίες, με τέτοιο τρόπο που δεν έχουν πολλά παραδείγματα που ανήκουν στο παρελθόν. Η επανάσταση του 1936 στην Ισπανία αποτελεί το καλύτερο, απ' όσα ξέρω, παράδειγμα μιας πραγματικά εκτεταμένης αναρχικής επανάστασης. Το μεγαλύτερο μέρος της χώρας καλύφθηκε από ένα εμπνευσμένο αναρχικό κίνημα, που συμπεριέλαβε τους εργάτες και τους αγρότες σε σημαντικές περιοχές και αναπτύχθηκε με ένα τρόπο που φαινομενικά μοιάζει αυθόρμητος. Αν όμως εξετάσουμε τις ρίζες του, θα δούμε ότι βασίστηκε σε περίπου τρεις γενιές πειραματισμού, σκέψης και δουλειάς, που σαν αποτέλεσμα είχαν την εξάπλωση των αναρχικών ιδεών σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού αυτής της προβιομηχανικής - αν και όχι τελείως προβιομηχανικής - χώρας. Κι αυτό είχε σημαντική επιτυχία σε σχέση με ανθρώπινα ή άλλα οικονομικά μέτρα. Δηλαδή η παραγωγή συνεχίστηκε αποτελεσματικά οι εργάτες στα χωράφια και τα εργοστάσια απέδειξαν ότι είναι ικανοί να χειρίζονται τις δικές τους υποθέσεις χωρίς εξαναγκασμούς από τα πάνω, αντίθετα μ' αυτά που ήθελαν να πιστεύουν πολλοί σοσιαλιστές, κομμουνιστές, φιλελεύθεροι και άλλοι, και τελικά κανείς δεν είναι σε θέση να πει τι θα μπορούσε να είχε συμβεί. Αυτή η αναρχική επανάσταση απλώς καταστράφηκε βιαίως, πιστεύω ότι όσο ήταν ζωντανή είχε τεράτια επιτυχία και σε πολλούς τομείς είναι μια εμπνεύσα μαρτυρία για την ικανότητα των φτωχών εργατών να οργανώνουν και να χειρίζονται τις υποθέσεις τους με εξαιρετική επιτυχία, χωρίς εξαναγκασμό και έλεγχο. Η σχέση της ισπανικής εμπειρίας με μια προχωρημένη βιομηχανική κοινωνία, μπορεί να αμφισβητηθεί μόνο στις λεπτομέρειες.

Είναι ξεκάθαρο ότι η θεμελιώδης ιδέα του αναρχισμού είναι η πρωτοκαθεδρία του ατόμου- όχι απαραίτητα απομονωμένου, αλλά μαζί με άλλα άτομα-και η πραγμάτωση της ελευθερίας του. Κατά κάποιο τρόπο, αυτό μοιάζει τρομακτικά με τις ιδρυτικές ιδέες των ΕΠΑ. Τί είναι αυτό σχετικά με την εμπειρία από την Αμερική, που έκανε την ελευθερία, όπως χρησιμοποιείται σ' αυτή την παράδοση, να μοιάζει όχι μόνο ύποπτη αλλά πραγματικά μια φθαρμένη φράση στη σκέψη πολλών αναρχικών και ελευθεριακών στοχαστών όπως εσείς;

Κατ' αρχήν επιτρέψτε μου να πω ότι δεν θεωρώ τον εαυτό μου αναρχικό στοχαστή. Ας πούμε ότι είμαι ένας παράγωγος περιηγητής σύντροφος. Οι αναρχικοί στοχαστές αναφέρονται διαρκώς και πολύ ευνοϊκά στην αμερικανική εμπειρία και στο ιδανικό της δημοκρατίας του Τζέφερσον. Η γενική ιδέα του Τζέφερσον είναι ότι η καλύτερη κυβέρνηση είναι αυτή που κυβερνά λιγότερο, ενώ ο Θορώ προσθέτει σ' αυτό ότι η καλύτερη κυβέρνηση είναι αυτή που δεν κυβερνά καθόλου, κάτι που στη σύγχρονη εποχή επαναλαμβάνεται συχνά από τους αναρχικούς. Παρ' όλα αυτά, το ιδανικό της δημοκρατίας του Τζέφερσον, αφήνοντας το ότι επρόκειτο για μια κοινωνία σκλάβων, αναπτύχθηκε σ' ένα κατ' ουσία προκαπιταλιστικό σύστημα, δηλαδή σε μια κοινωνία που δεν υπήρχε ούτε μονοπωλιακός έλεγχος, ούτε σημαντικές εστίες ιδιωτικής εξουσίας. Αυτό μας προτρέπει να πάμε πίσω και να διαβάσουμε σήμερα μερικά κλασσικά ελευθεριακά κείμενα. Ο Βίλχελμ φον Χούμπολτ στην ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ το 1792, ένα σημαντικό και κλασσικό ελευθεριακό κείμενο από το οποίο σίγουρα εμπνεύστηκε ο Μίλλ, δεν αναφέρεται καθόλου στην αναγκαιότητα αντίστασης στην ιδιωτική συγκέντρωση εξουσίας, αλλά μιλάει περισσότερο για την ανάγκη

αντίστασης στην επέμβαση της καταναγκαστικής εξουσίας του κράτους. Κι αυτό το βρίσκει κανείς στην πρώιμη αμερικανική παράδοση. Ο λόγος όμως είναι ότι αυτό ήταν το μοναδικό είδος εξουσίας που υπήρχε. Ο Χούμπολτ δηλαδή θεωρεί δεδομένο ότι τα άτομα είναι απολύτως ισοδύναμα ως προς την ιδιωτική τους ισχύ, ότι η μόνη ανισορροπία εξουσίας βρίσκεται στο συγκεντρωτικό απολυταρχικό κράτος και ότι η ατομική ελευθερία πρέπει να στρέφεται εναντίον της διείσδυσής του- του κράτους και της εκκλησίας. Σ' αυτά πιστεύει ότι πρέπει κανείς να αντιστέκεται. Τώρα, όταν μιλά παραδείγματος χάρη για την ανάγκη ελέγχου της δημιουργικής ζωής κάποιου, όταν επικρίνει την αλλοτρίωση της εργασίας που προκύπτει από τον καταναγκασμό, ή ακόμη και από την καθοδήγηση στη δουλειά κάποιου, παρά από την αυτοδιεύθυνση του, δίνει μια αντικρατική ή αντιθεοκρατική ιδεολογία. Αλλά οι ίδιες αρχές εφαρμόζουν πολύ καλά στην καπιταλιστική βιομηχανική κοινωνία που προέκυψε μετά. Και πιστεύω ότι ο Χούμπολτ εάν έμενε συνεπής θα κατέληγε ελεθεριακός σοσιαλιστής.

Όλα αυτά όμως υπονοούν ότι υπάρχει κάτι έμφυτα προβιομηχανικό σχετικά με τη εφαρμογή των ελευθεριακών ιδεών - ότι προϋποθέτουν απαραίτητα μια μάλλον αγροτική κοινωνία, στην οποία τεχνολογία και παραγωγή είναι απολύτως απλές και η οικονομική οργάνωση τείνει να είναι τοπικής και μικρής κλίμακας και προσδιορισμένη.

Λοιπόν, αυτό θα το χωρίσω σε δύο ερωτήματα: α) τι πιστεύουν οι αναρχικοί και β) ποια είναι η δική μου θέση πάνω σ' αυτό. Σχετικά με τις αντιδράσεις των αναρχικών, αυτές είναι δύο ειδών: Υπήρξε μια αναρχική παράδοση - και σαν αντιπροσωπευτική αναφέρω αυτή του Κροπότκιν - που περιελάμβανε πολλά στοιχεία του χαρακτήρα που περιέγραψες. Υπάρχει όμως και μια άλλη, που εξελίχθηκε μέχρι τον αναρχοσυνδικαλισμό, που απλώς θεωρεί τις αναρχικές ιδέες σαν την κατάλληλη μέθοδο οργάνωσης για μια εξαιρετικά περίπλοκη, εξελιγμένη βιομηχανική κοινωνία. Αυτή η τάση στον αναρχισμό απορροφά ή τουλάχιστον είναι στενά συνδεδεμένη με εκείνη τη μαρξιστική αριστερά που συναντά κανείς στα κομμουνιστικά συμβούλια, αυτά που αναπτύχθηκαν σύμφωνα με την παράδοση της Λούξεμπουργκ και που αργότερα αντιπροσώπευσαν θεωρητικοί μαρξιστές όπως ο Πάνεκουκ, ο οποίος ανέπτυξε ολόκληρη θεωρία για τα εργατικά συμβούλια στη βιομηχανία, όντας ο ίδιος επιστήμονας και αστρονόμος, μέρος δηλαδή του βιομηχανικού κόσμου. Ποια λοιπόν απ' αυτές τις δύο απόψεις είναι σωστή; Οι αναρχικές αντιλήψεις πρέπει να ανήκουν απαραίτητα στη προβιομηχανική φάση της ανθρώπινης κοινωνίας, ή μήπως ο αναρχισμός είναι ο λογικός τρόπος οργάνωσης για μια προχωρημένη βιομηχανική κοινωνία; Προσωπικά πιστεύω ότι η δεύτερη είναι η σωστή. Η εκβιομηχάνιση και η τεχνολογική πρόοδος δημιουργούν δυνατότητες για μια αυτοδιεύθυνση ευρείας κλίμακας, που απλώς δεν υπήρχαν σε μια πρώιμη περίοδο. Αυτή ακριβώς είναι η λογική μέθοδος για μια εξελιγμένη και περίπλοκη βιομηχανική κοινωνία, όπου οι εργάτες θα είναι κύριοι των άμεσων υποθέσεών τους, της διεύθυνσης και του ελέγχου του εργαστηρίου, όπως ότι θα παίρνουν ουσιαστικές αποφάσεις για τη δομή της οικονομίας, τους κοινωνικούς θεσμούς, τον περιφερειακό αλλά και περαιτέρω σχεδιασμό. Προς το παρόν οι θεσμοί δεν τους επιτρέπουν να ελέγχουν τις απαραίτητες πληροφορίες ή να έχουν τη σχετική παιδεία για την κατανόηση αυτών των θεμάτων. Ο αυτοματισμός θα ήταν μια διέξοδος. Ένα μεγάλο μέρος από τη δουλειά που απαιτείται για να κρατηθεί η κοινωνική ζωή σε αξιοπρεπές επίπεδο, μπορεί να ανατεθεί στις μηχανές -τουλάχιστον στην αρχή - έτσι ώστε οι άνθρωποι να μπορούν ελεύθεροι να αναλάβουν το είδος της δημιουργικής εργασίας, κάτι που μπορεί αντικειμενικά να ήταν αδύνατο στα πρώτα στάδια της βιομηχανικής επανάστασης.

Πριν συνεχίσουμε με το θέμα των οικονομικών σε μια αναρχική κοινωνία, θα ήθελα να περιγράψετε με περισσότερες λεπτομέρειες την πολιτική σύσταση μιας τέτοιας κοινωνίας, όπως θα τη βλέπατε στις σημερινές συνθήκες. Θα υπάρχουν, παραδείγματος χάρη, πολιτικά κόμματα; Τι είδους υπόλοιπα κυβερνητικής μορφής θα παρέμεναν;

Ας περιγράψω αυτό που πιστεύω ότι είναι μια ατελής σύμβαση κι αυτό που ουσιαστικός, κατά τη γνώμη μου, είναι το σωστό. Αρχίζοντας με τους δύο τύπους της άμεσης οργάνωσης και του ελέγχου - δηλαδή οργάνωση και έλεγχος στο χώρο δουλειάς και στην κοινότητα - μπορεί κανείς να φανταστεί ένα δίκτυο εργατικών συμβουλίων και σε υψηλότερο επίπεδο, αντιπροσώπευση στα εργοστάσια, στους διάφορους κλάδους της βιομηχανίας ή στις συντεχνίες, και από εκεί στις γενικές συνελεύσεις των εργατικών συμβουλίων, που μπορεί να έχουν περιφερειακό, εθνικό ή διεθνή

χαρακτήρα. Από μια άλλη οπτική γωνία, μπορούμε να σχεδιάσουμε ένα σύστημα αυτοκυβέρνησης που να περιλαμβάνει τοπικές συνελεύσεις - πάλι μέσα από μια περιφερειακή ομοσπονδία, που να ασχολούνται με ζητήματα τοπικά, με συντεχνίες, βιομηχανίες, εμπόριο κλπ, σ' ένα επίπεδο εθνικό ή ευρύτερο μέσα από ομοσπονδίες κλπ. Πώς όμως όλα αυτά θα εξελιχθούν και θα ολοκληρωθούν και πότε είναι απαραίτητα και τα δύο ή μόνο το ένα, αυτά είναι θέματα που έχουν απασχολήσει και έχουν συζητηθεί από θεωρητικούς του αναρχισμού και υπάρχουν πολλές προτάσεις. Εγώ δεν αισθάνομαι σίγουρος για να πάρω θέση απέναντι σ' αυτά τα θέματα, που πρέπει να μελετηθούν βαθύτερα.

Δεν θα γίνονται όμως άμεσες εθνικές εκλογές, ούτε θα υπάρχουν πολιτικά κόμματα οργανωμένα παντού, όπως άλλοτε. Γιατί κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε πιθανώς ένας είδος κεντρικής εξουσίας, γεγονός που δεν συμβαδίζει με τη γενική ιδέα του αναρχισμού.

Όχι, σύμφωνα με την ιδέα του αναρχισμού είναι η αντιπροσώπευση της εξουσίας είναι ελάχιστη και αυτοί που συμμετέχουν σε οποιοδήποτε επίπεδο αυτοκυβέρνησης, θα πρέπει να απευθύνονται άμεσα στην οργανική κοινότητα που ζουν. Μάλιστα, η κατάσταση θα ήταν άριστη αν η συμμετοχή σε κάποιο κυβερνητικό επίπεδο ήταν προσωρινή και τμηματική, πράγμα που σημαίνει ότι τα μέλη ενός εργατικού συμβουλίου, που για κάποιο χρονικό διάστημα καθήκον τους είναι να παίρνουν αποφάσεις επειδή άλλα άτομα λόγω έλλειψης χρόνου δεν μπορούν να πρέπει παράλληλα να συνεχίζουν τη δουλειά τους, σαν μέρος του χώρου δουλειάς ή της γειτονιάς στην οποία ανήκουν. Όσο για τα πολιτικά κόμματα, δεν νομίζω ότι μια αναρχική κοινωνία θα εμπόδιζε αποφασιστικά τη δημιουργία τους. Εξάλλου ο αναρχισμός βασιζόταν πάντα στην ιδέα ότι κάθε σύστημα νορμών που επιβάλλεται στην κοινωνική ζωή, όχι μόνο περιορίζει αλλά και υποτιμά την ενεργητικότητα και τη ζωτικότητα της, και ότι όλες οι μορφές νέων δυνατοτήτων εθελοντικής οργάνωσης μπορούν να εξελιχθούν σ' αυτό το υψηλότερο επίπεδο υλικής και πνευματικής κουλτούρας. Πρέπει όμως και είναι δίκαιο να το πούμε, ότι η αναρχική οργάνωση της κοινωνίας θα αποτύχει αν τα πολιτικά κόμματα θεωρούνται απαραίτητα. Όπου υπάρχει άμεση συμμετοχή στην αυτοδιεύθυνση, σε οικονομικές και κοινωνικές υποθέσεις, τότε οι φατρίες, οι διαφωνίες, οι διαφορές συμφερόντων, ιδεών και γνώμων, οι οποίες θα πρέπει να γίνονται αποδεκτές και να καλλιεργούνται, θα εκφράζονται σε οποιοδήποτε απ' αυτά τα επίπεδα. Κατά τη γνώμη μου η πολυπλοκότητα του συμφέροντος και της ζωής του ανθρώπου δεν πρέπει να εντάσσεται σ' αυτό το σχήμα. Τα κόμματα εκπροσωπούν βασικά τα συμφέροντα των τάξεων και οι τάξεις θα πρέπει να εξαφανιστούν ή να ξεπεραστούν σε μια τέτοια κοινωνία.

Μια τελευταία ερώτηση σχετικά με την πολιτική οργάνωση: δεν υπάρχει κίνδυνος μ' αυτό το είδος ιεραρχικής σειράς συνελεύσεων και ημι -κυβερνητικής δομής, χωρίς άμεσες εκλογές, το κεντρικό σώμα ή αυτό που κατά κάποιο τρόπο βρίσκεται στην κορυφή αυτής της πυραμίδας, να απομακρυνθεί από τον κόσμο της βάσης; Κι αφού θα πρέπει να έχει κάποιες εξουσίες, αν πρόκειται ν'αντιμετωπίσει διεθνείς υποθέσεις και ίσως ακόμα να ελέγχει τις ένοπλες δυνάμεις ή κάτι τέτοιο, δεν υπάρχει κίνδυνος να ανταποκρίνεται λιγότερο δημοκρατικά απ' ότι το υπάρχον καθεστώς;

Είναι πολύ σημαντικό για οποιαδήποτε ελευθεριακή κοινωνία να μπορεί να αναστέλλει μια τέτοια πιθανή εξέλιξη την οποία θα έπρεπε να εμποδίσουν οι καταλλήλως σχεδιασμένοι θεσμοί. Και πιστεύω όμως πως κάτι τέτοιο είναι δυνατό. Προσωπικά δεν έχω πειστεί ότι η συμμετοχή στην κυβέρνηση είναι δουλειά πλήρους απασχόλησης. Θα μπορούσε να είναι σε μια παράλογη κοινωνία όπου όλα τα προβλήματα οφείλονται στην παράλογη φύση των θεσμών. Αλλά σε μια εξελιγμένη βιομηχανική κοινωνία, που λειτουργεί κατάλληλα και έχει οργανωθεί πάνω σε ελευθεριακές αξίες, η λήψη των αποφάσεων από τα διάφορα αντιπροσωπευτικά σώματα είναι μερική απασχόληση που θα πρέπει να περιστρέφεται μέσα σ' όλη την κοινότητα και επιπλέον να γίνεται από άτομα που συνεχίζουν να συμμετέχουν με τη δική τους άμεση δράση. Ας υποθέσουμε ότι η κυβέρνηση είναι μια λειτουργία ισότιμη με την παραγωγή χάλυβα. Αν αυτό αληθεύει - κάτι που είναι θέμα εμπειριών που πρέπει να οριστούν, δεν μπορεί να παραμένει αφηρημένο - τότε θα πρέπει και η κυβέρνηση να οργανώνεται βιομηχανικά απλώς σαν ένας κλάδος της βιομηχανίας, με εργατικά συμβούλια, αυτοκυβέρνηση και συμμετοχή σε ευρύτερες συνελεύσεις. Αυτό ακριβώς έγινε στα εργατικά συμβούλια που αναπτύχθηκαν αυθόρμητα εδώ και εκεί - παραδείγματος χάρη στην ουγγρική

επανάσταση το 1956. Εκεί υπήρχε ένα εργατικό συμβούλιο κρατικών υπαλλήλων με βιομηχανικά χαρακτηριστικά, οργανωμένο σαν ένας άλλος κλάδος της βιομηχανίας. Κάτι τέτοιο είναι δυνατό και θα έπρεπε ή θα μπορούσε να αποτελεί φραγμό για τη δημιουργία μιας απομακρυσμένης, καταναγκαστικής γραφειοκρατίας την οποία οι αναρχικοί φυσικά φοβούνται.

Αν όμως εξακολουθήσει να υπάρχει ανάγκη για αυτοάμυνα, από την περιγραφή σας δεν μπορώ να καταλάβω πως ο έλεγχος του συστήματος των αντιπροσωπευτικών συμβουλίων σε διάφορα επίπεδα από κάτω προς τα πάνω, μπορεί να είναι αποτελεσματικός σε μια οργάνωση τόσο δυνατή αλλά και απαραίτητως καταρτισμένη τεχνικά όπως παραδείγματος χάρη το Πεντάγωνο.

Κατ' αρχήν, ας γίνουμε περισσότερο ακριβείς με την ονοματολογία. Όπως γίνεται συνήθως, αναφέρθηκες στο Πεντάγωνο σαν οργανισμό άμυνας. Το 1947, το προηγούμενο υπουργείο πολέμου - το αμερικανικό υπουργείο που ασχολείτο με τον πόλεμο και μέχρι τότε ονομαζόταν ειλικρινώς υπουργείο πολέμου - άλλαξε όνομα και έγινε υπουργείο αμύνης. Ήμουν φοιτητής τότε κι όπως όλοι ήξερα ότι αυτό σήμαινε πως σε οποιοδήποτε βαθμό ο αμερικανικός στρατός είχε εμπλακεί στο παρελθόν σε θέματα άμυνας - και εν μέρη είχε - κάτι τέτοιο δεν ισχύει πια. Από τη στιγμή που ονομάστηκε υπουργείο άμυνας θα ήταν ένα τμήμα μόνο για επιθέσεις, τίποτα άλλο.

Με την αρχή να μην πιστεύεις τίποτα μέχρι να διαψευσθεί επισήμως.

Σωστά. Παρομοίως με τον τρόπο που ο Όργουελ είχε συλλάβει τη φύση του σύγχρονου κράτους και εδώ έχουμε αυτό ακριβώς. Το Πεντάγωνο με τίποτα δεν είναι τμήμα για άμυνα. Δεν προστάτευσε ποτέ τις ΗΠΑ απο κανέναν. Έργο του ήταν να διευθύνει επιθέσεις και νομίζω ότι ο λαός της Αμερικής θα ζούσε πολύ καλύτερα χωρίς αυτό γιατί σίγουρα δεν το χρειάζεται για άμυνα. Η παρέμβαση του στα διεθνή θέματα δεν ήταν ποτέ - το "ποτέ" βέβαια είναι σκληρή κουβέντα αλλά δεν είναι εύκολο εδώ να μιλήσεις με ακρίβεια - η χαρακτηριστική τοποθέτησή του για την ενίσχυση της ελευθερίας ή της προστασίας του κόσμου κλπ. Δεν είναι αυτός ο ρόλος του ογκώδους στρατιωτικού μηχανισμού που ελέγχει το υπουργείο αμύνης. Οι στόχοι του είναι δύο - και οι δύο εντελώς αντικοινωνικοί. Ο πρώτος είναι η διατήρηση ενός διεθνούς συστήματος μέσα από το οποίο να ικανοποιούνται τα αμερικανικά συμφέροντα, δηλαδή τα κέρδη των επιχειρήσεων. Ο δεύτερος είναι ένας εσωτερικός οικονομικός στόχος. Το Πεντάγωνο υπήρξε ο αρχικός κεϋνσιανός μηχανισμός με τον οποίο η κυβέρνηση επεμβαίνει για να διατηρήσει αυτό που γελοία ονομάζεται υγεία της οικονομίας, προτρέποντας την παραγωγή - δηλαδή την παραγωγή σπατάλης. Αυτές οι δύο λειτουργίες λοιπόν εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα, τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης της αμερικανικής κοινωνίας. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν εξυπηρετούν λαϊκά συμφέροντα και είμαι σίγουρος ότι αυτό το σύστημα παραγωγής της σπατάλης και της καταστροφής θα είχε ουσιαστικά καταρρεύσει σε μια ελευθεριακή κοινωνία. Βέβαια, δεν πρέπει να είμαστε τόσο σίγουροι. Αν φανταστούμε μια κοινωνική επανάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες -κάτι πολύ μακρινό, θα έλεγα - είναι δύσκολο να σκεφτούμε κάποιον αξιόπιστο εχθρό απ' έξω που θα μπορούσε να την απειλήσει - παραδείγματος χάρη δεν θα δεχόμασταν επίθεση από το Μεξικό ή την Κούβα. Μια επανάσταση στην Αμερική δεν θα απαιτούσε άμυνα απέναντι σε κάποια επίθεση. Απ' την άλλη μεριά, αν ξεσπούσε στη Δυτική Ευρώπη μια αντιεξουσιαστική κοινωνική επανάσταση, το πρόβλημα της άμυνας θα ήταν πολύ κρίσιμο.

Δεν μπορεί όμως να είναι οπωσδήποτε συγγενές με την αναρχική ιδέα το γεγονός ότι δεν θα υπάρχει αυτοάμυνα, γιατί αναρχικά πειράματα στο παρελθόν διαλύθηκαν απ' αυτή ακριβώς την έλλειψη.

Μα σε τέτοια ερωτήματα δεν μπορούν να δοθούν γενικές απαντήσεις. Οι απαντήσεις πρέπει να είναι ειδικές, σε σχέση με ιδιαίτερες ιστορικές και αντικειμενικές συνθήκες.

Απλώς δεν μπορώ να ακολουθήσω το συλλογισμό σας για τον κατάλληλο δημοκρατικό έλεγχο αυτής της οργάνωσης. Πώς είναι δυνατόν οι στρατηγοί να ελέγχουν τις πράξεις τους με τον τρόπο που εσείς εγκρίνετε.

Για το λόγω αυτό θέλω να τονίσω την περιπλοκότητα του θέματος. Εξαρτάται για ποια χώρα και κοινωνία μιλάμε. Στις Ηνωμένες Πολιτείες προκύπτει ένα πρόβλημα. Αν είχαμε στην Ευρώπη μια αντιεξουσιαστική κοινωνική επανάσταση τα προβλήματα θα ήταν πολύ σοβαρά με κυριότερο αυτό της άμυνας. Αυτό σημαίνει ότι, αν στη Δυτική Ευρώπη είχε επιτευχθεί, σε κάποιο επίπεδο, ο

ελευθεριακός σοσιαλισμός, θα υπήρχε άμεση στρατιωτική απειλή και από τη Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ και το πρόβλημα θα ήταν η αντιμετώπιση τους. Κάτι τέτοιο συνέβη στην ισπανική επανάσταση. Υπήρξε άμεση στρατιωτική επέμβαση από τους φασίστες, τους κομμουνιστές και παρασκηνιακά από τις φιλελεύθερες δημοκρατίες. Και στο επίπεδο το πώς μπορεί κανείς να υπερασπίσει τον εαυτό του είναι ένα σοβαρό πρόβλημα. Ωστόσο πρέπει να αναρωτηθούμε αν οι μόνιμοι συγκεντρωτικοί στρατοί με την υψηλή τεχνολογία, είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος άμυνας. Και αυτό με τίποτα δεν είναι προφανές. Παραδείγματος χάρη, δεν νομίζω ότι ένας συγκεντρωτικός στρατός στη Δυτική Ευρώπη θα αποτρέψει μια ρωσική ή αμερικανική επίθεση για να προφυλάξει τον ελευθεριακό σοσιαλισμό - μια επίθεση που ειλικρινά θα περίμενε κάποιο επίπεδο ίσως όχι στρατιωτικό αλλά τουλάχιστον οικονομικό.

Μα από την άλλη μεριά, πολλοί χωρικοί με τα φτυάρια και τις διχάλες...

Δεν μιλάμε για χωρικούς, αλλά για μια πολύ εξελιγμένη, αστική βιομηχανική κοινωνία. Και για μένα η καλύτερη μέθοδος άμυνας θα ήταν η πολιτική προσφυγή της στην εργατική τάξη των χωρών που αποτελούν μέρος της επίθεσης. Αλλά και πάλι δεν θέλω να είμαι απόλυτος. Μπορεί να χρειαστούν άρματα μάχης, στρατός. Αν ναι, τότε μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι κάτι τέτοιο θα συντελούσε, αν όχι στην πιθανή αποτυχία, τουλάχιστον στην παρακμή των επαναστατικών δυνάμεων - για τους λόγους ακριβώς που ανέφερες. Είναι πολύ δύσκολο για μένα να δεχτώ πως ένας συγκεντρωτικός στρατός που απασχολεί τανκ, αεροπλάνα, στρατηγικά όπλα κλπ, μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά. Αν είναι αυτά που απαιτούνται για τη διαφύλαξη των επαναστατικών δομών τότε καλύτερα να μην διαφυλαχτούν.

Ας εξετάσουμε με περισσότερες λεπτομέρειες αυτή τη βασική άμυνα που για σας είναι η πολιτική ή οικονομική προσφυγή. Σ' ένα από τα δοκίμια σας γράφετε ότι: "Σε μια αξιοπρεπή κοινωνία, θα υπάρχει για τον καθένα μια ενδιαφέρουσα δουλειά και το κάθε άτομο θα είναι ελεύθερο να ασκεί τα ταλέντα του σε όσο το δυνατόν περισσότερους τομείς". Και πιο κάτω ρωτάτε: "Τί περισσότερο απαιτείται από μια ιδιαίτερη, εξωτερική ανταμοιβή με τη μορφή του πλούτου και της δύναμης; Μόνο αν παραδεχτούμε ότι το να εφαρμόζει κανείς τα ταλέντα του σε μια ενδιαφέρουσα και κοινωνικώς χρήσιμη εργασία, δεν είναι καθαυτή μια αμοιβή". Παραμένει, όμως ανεξήγητο το γεγονός γιατί η δουλειά που οι άνθρωποι θα έβρισκαν συμφέρουσα και ικανοποιητική δεν ταυτίζεται με το είδος εκείνο της δουλειάς που απαιτείται ουσιαστικά για την υποστήριξη του επιπέδου ζωής που οι άνθρωποι απαιτούν και στον οποίο μάλιστα έχουν συνηθίσει.

Για να διατηρηθεί αυτό το επίπεδο ζωής πρέπει να γίνει ένας συγκεκριμένος αριθμός δουλειάς. Το ερώτημα πόσο βαρεία πρέπει να είναι αυτή η δουλειά, παραμένει αναπάντητο. Εξάλλου ούτε η επιστήμη, ούτε η τεχνολογία, ούτε η διάνοηση ασχολήθηκαν μ' αυτό το θέμα και δεν κατάφεραν να υπερνικήσουν το φορτικό και αυτοκαταστροφικό χαρακτήρα της απαραίτητης εργασίας για την κοινωνία και αυτό γιατί από παλιά θεωρείται δεδομένη η ύπαρξη ενός ισχυρού σώματος από μισθωτούς-σκλάβους οι οποίοι πρέπει αναγκαστικά να δουλέψουν γιατί διαφορετικά θα πεινάσουν. Ωστόσο, στο ερώτημα πώς η απαραίτητη για την κοινωνία εργασία είναι δυνατό να αποκτήσει νόημα, δεν μπορούμε ν' απαντήσουμε. Η δική μου άποψη είναι ότι ένα μεγάλο μέρος απ' αυτή είναι ανεκτό. Είναι λάθος να πιστεύουμε ότι ακόμα και η φυσική εργασία είναι απαραίτητα βασανιστική. Πολλοί άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένου του εαυτού μου, το κάνουν για ξεκούραση. Παράδειγμα: Τώρα τελευταία αποφάσισα να φυτέψω 34 δέντρα σε μια έκταση πίσω από το σπίτι μου, πράγμα που σημαίνει ότι έπρεπε ν' ανοίξω 34 λάκκους στο χώμα. Φυσικά μια τέτοια δουλειά για μένα και τις καθημερινές ασχολίες μου είναι πολύ σκληρό, πρέπει να παραδεχτώ όμως ότι το διασκέδασα. Καταλαβαίνεις ότι αυτό δεν θα συνέβαινε αν είχα δουλέψει κάτω από ένα σύστημα νορμών, τον έλεγχο ενός επιστάτη ή είχα την εντολή να τελειώσω σε μια συγκεκριμένη ώρα κλπ. Από την άλλη μεριά όταν η δουλειά δεν έχει να κάνει με συμφέροντα, κάτι τέτοιο είναι δυνατό. Έξω δηλαδή από τεχνολογίες, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο σχεδιασμό κλπ.

Μήπως όμως αυτή η άποψη είναι μια ρομαντική αυταπάτη μιας μικρής ελίτ ανθρώπων, καθηγητών ίσως και δημοσιογράφων που συμβαίνει να βρίσκονται σε μια προνομιούχα οικονομική κατάσταση που τους επιτρέπει να κάνουν ότι θέλουν;

Γι' αυτό άρχισα με ένα μεγάλο αν. Είπα πως πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πόσο φορτική και

ανεπιθύμητη χρειάζεται να είναι η απαραίτητα δουλειά για την κοινωνία - συγκεκριμένα αυτή που απαιτείται για τη διατήρηση του επιπέδου ζωής- που όλοι επιθυμούμε. Κατά τη γνώμη μου πολύ λιγότερο απ' ότι είναι σήμερα, αλλά ας υποθέσουμε ότι μέχρι ένα σημείο παραμένει βασανιστική. Στην περίπτωση αυτή η απάντηση είναι απλουστάτη: η εργασία πρέπει να μοιράζεται εξίσου σε άτομα που διαθέτουν τις ανάλογες ικανότητες.

Κι έτσι ο καθένας απασχολείται για μερικούς μήνες σε μια βιομηχανία αυτοκινήτων και ύστερα μαζεύοντας σκουπίδια....

Αν τελικά η δουλειά αυτή δεν προσφέρει καμιά ικανοποίηση, αν και προσωπικά δεν το νομίζω. Παρατηρώντας ανθρώπους που δουλεύουν σαν τεχνίτες, παραδείγματος χάρη, ή μηχανικοί αυτοκινήτων, βλέπω πολλές φορές να αισθάνονται περήφανοι για το έργο τους. Ιδιαίτερα σε πολύπλοκα επαγγέλματα όπου χρειάζεται σκέψη και προβληματισμός, όπως όταν κάποιος φροντίζει και για τη διεύθυνση της επιχείρησης τον καθορισμό της οργάνωσης της δουλειάς, τους σκοπούς της, τα μελλοντικά σχέδια κλπ, όλα αυτά αποτελούν μια ικανοποιητική και αποδοτική δράση που απαιτεί ικανότητες, του είδους εκείνου που τα άτομα χαίρονται να εξασκούν. Παρ' όλα αυτά, ας υποθέσουμε ότι μένει κάποιο υπόλοιπο δουλειάς το οποίο, όμως δεν θέλει κανείς να αναλάβει.

Μπροστά σε μια τέτοια κατάσταση, συμφωνώ ότι το υπόλοιπο αυτό πρέπει να μοιραστεί εξίσου, πέρα απ' αυτό όμως τα άτομα μπορούν ελεύθερα να ασκούν τα ταλέντα τους εκεί που πρέπει.

Αν όμως το υπόλοιπο αυτό ήταν πολύ μεγάλο, όπως πολλοί θα υποστήριζαν, αν συμπεριλαμβανόταν για την παραγωγή του 90% αυτών που όλοι θέλουμε να καταναλώνουμε, τότε η οργάνωση διανομής του, με την προϋπόθεση ότι λίγο ή πολύ όλοι κάνουν κάποιες δυσάρεστες δουλειές, θα γινόταν εξαιρετικά ανεπαρκής. Γιατί πέρα απ' όλα τα άλλα, έστω και γι' αυτές τις δουλειές πρέπει να διαθέτεις την κατάλληλη παιδεία και τα εφόδια, γιατί διαφορετικά θα κλονιζόταν η δύναμη όλης της οικονομίας και το επίπεδο ζωής που στηρίζει θα μειωνόταν.

Ο συλλογισμός αυτός στηρίζεται ολότελα σε υποθέσεις γιατί δεν νομίζω ότι τα πράγματα έχουν έτσι. Αν η ανθρώπινη διάνοηση ήταν αφοσιωμένη στην αναζήτηση ενός τρόπου σχεδιασμού της τεχνολογίας που θα ταίριαζε με τις ανάγκες του παραγωγού κι όχι το αντίστροφο - τώρα εξετάζουμε πώς ο άνθρωπος με τις ατομικές ιδιότητες του μπορεί να ενταχθεί σ' ένα τεχνολογικό σύστημα σχεδιασμένο για άλλους σκοπούς, συγκεκριμένα παραγωγή για κέρδος - η πραγματικά ανεπιθύμητη εργασία είναι πολύ λιγότερη. Παρ' όλα αυτά οι εναλλακτικές λύσεις είναι δύο: ή η δουλειά να είναι μοιρασμένη ή να σχεδιαστούν έτσι οι κοινωνικοί θεσμοί ώστε κάποια ομάδα ανθρώπων να αναγκασθεί να δουλέψει κάτω από την απειλή της πείνας.

Ίσως όμως το ποσό που θα πάρουν να αξίζει γι' αυτούς τόσο ώστε να μην εξαναγκαστούν αλλά να δουλέψουν ηθελημένα.

Μα σύμφωνα με τις υποθέσεις μου ο καθένας παίρνει ουσιαστικά ίση αμοιβή. Μην ξεχνάς ότι δεν ζούμε σε μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι με τα βαριά επαγγέλματα πληρώνονται περισσότερο από εκείνους που έχουν επιλέξει τη δουλειά τους. Μάλλον το αντίθετο συμβαίνει. Στην κοινωνία μας όπως και σε κάθε ταξική κοινωνία, αυτοί που κάνουν τις ανεπιθύμητες δουλειές έχουν και τις μικρότερες απολαβές. Αυτοί δουλεύουν έτσι κι εμείς κατά κάποιο τρόπο αδιαφορούμε γιατί είναι δεδομένη πλέον η ύπαρξη μιας μαζικής τάξης ανθρώπων που ελέγχει μόνο έναν παραγωγικό συντελεστή, δηλαδή την εργασία και θα κάνει αυτή τη δουλειά γιατί δεν έχει άλλη δυνατότητα και με τους χαμηλότερους μισθούς. Ας φανταστούμε τρία είδη κοινωνιών: α) τη γνωστή σε όλους, όπου όλες οι ανεπιθύμητες δουλειές γίνονται από μισθωτούς σκλάβους β) ένα σύστημα στο οποίο, αφού έχουν γίνει οι καλύτερες προσπάθειες για ν' αποκτήσει κάποιο ενδιαφέρον, η δουλειά μοιράζεται και γ) ένα σύστημα όπου η δουλειά πληρώνεται επιπλέον και έτσι γίνεται εθελοντικά. Μιλώντας αόριστα, μπορώ να πω ότι τα δύο τελευταία συστήματα ταυτίζονται με τις αναρχικές αξίες. Προσωπικά συμφωνώ με το δεύτερο αλλά και τα δύο είναι τελείως άσχετα από οποιαδήποτε σημερινή κοινωνική οργάνωση ή τάση μέσα σ' αυτή.

Υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά, παρ' όλο που πολλοί προσπαθούν να κρύψουν. Η δουλειά οργανώνεται με βάση την ικανοποίηση που προσφέρει ή οργανώνεται με κριτήριο την αξία που έχει το προϊόν γι' αυτούς που θα το καταναλώσουν; Επίσης μια οργανωμένη κοινωνία που

προσφέρει στα μέλη της όσο το δυνατόν περισσότερες ευκαιρίες για την ικανοποίηση τους, που ουσιαστικά είναι μια εργασία για την εργασία, βρίσκει το λογικό αποκορύφωμα της και σ' ένα μοναστήρι όπου το είδος της εργασίας δηλαδή η προσευχή γίνεται με σκοπό τον αυτοεμπλουτισμό του εργάτη χωρίς να παράγεται τίποτα χρήσιμο για κανένα με αποτέλεσμα να ζεις είτε σ' ένα χαμηλό επίπεδο είτε να πεινάς.

Εδώ έχουμε συγκεκριμένες υποθέσεις για τις οποίες διαφωνώ μαζί σου. Ένας από τους παράγοντες που δίνουν νόημα στη δουλειά είναι και η χρησιμότητα της, ότι τα προϊόντα που παράγονται απ' αυτή είναι χρήσιμα. Η δουλειά του τεχνίτη είναι ενδιαφέρουσα για τον ίδιο, όχι μόνο για την εξυπνάδα και τις ικανότητες που απαιτεί αλλά γιατί εν μέρει είναι χρήσιμη. Και νομίζω ότι το ίδιο ισχύει για τους επιστήμονες. Δηλαδή το γεγονός ότι η δουλειά σου οδηγεί κάπου αλλού - αυτό συμβαίνει στην επιστήμη - ότι συμβάλλει για κάτι είναι πολύ σημαντικό, άσχετα με την ομορφιά ή την κομψότητα αυτού που έχεις καταφέρει. Κι αυτό καλύπτει κάθε τομέα της ανθρώπινης προσπάθειας. Εξάλλου, απ' την ιστορία έχουμε τόσα παραδείγματα ανθρώπων που σε μεγάλο βαθμό έμειναν ικανοποιημένοι -πολλές φορές πολύ ικανοποιημένοι - από την παραγωγική δημιουργική εργασία τους. Και οι πιθανότητες για κάτι τέτοιο αυξήθηκαν τρομακτικά με την εκβιομηχάνιση. Γιατί, γιατί ακριβώς οι περισσότερες ανούσιες και βαριές δουλειές γίνονται από τις μηχανές με αποτέλεσμα το πεδίο για μια δημιουργική ανθρώπινη εργασία να έχει επεκταθεί σημαντικά. Αναφέρθηκες στη δουλειά που ασκείται ελεύθερα, σαν χόμπι. Μια τέτοια δουλειά όμως είναι σίγουρα χρήσιμη, έχει νόημα και γίνεται σωστά. Επίσης όπως γίνεται συνήθως, ξεχωρίζεις την επιθυμία για μια ικανοποιητική δουλειά από την επιθυμία για δημιουργία πολύτιμων πραγμάτων για την κοινότητα. Το δίλημμα αυτό όμως δεν είναι ξεκάθαρο. Έτσι με κανένα τρόπο δεν είναι προφανές - αν και πιστεύω ότι είναι λάθος - πως η συμβολή στην αύξηση της ευχαρίστησης και ικανοποίησης στη δουλειά είναι αντιστρόφως ανάλογη με τη συμβολή στην αξία του προϊόντος.

Θα μπορούσε να είναι άσχετη, όχι αντιστρόφως ανάλογη. Πάρτε ένα πολύ απλό παράδειγμα όπως αυτόν που πουλάει παγωτά στην παραλία, στις διακοπές. Προσφέρει κι αυτός τις υπηρεσίες του στο κοινωνικό σύνολο. Αναμφίβολα ο κόσμος θέλει παγωτά εξαιτίας της ζέστης. Από την άλλη μεριά δεν μπορώ να καταλάβω ποια είναι η χαρά του εργάτη, ποιος είναι ο μεγάλος βαθμός κοινωνικής αρετής ή ευγένειας στην εκτέλεση αυτού του έργου.

Οφείλω να πω ότι έχω δει πολλούς ευτυχισμένους πωλητές παγωτών...

Φυσικά, βγάζουν πολλά λεφτά...

...που τυγχάνει να τους αρέσει η ιδέα ότι μοιράζουν παγωτά στα παιδιά και νομίζω ότι αυτός είναι ένας πολύ λογικός τρόπος για να περνάει κανείς την ώρα του, σε σύγκριση με χιλιάδες άλλα επαγγέλματα που μπορώ να σκεφτώ. Σου θυμίζω ότι ο καθένας σήμερα έχει ένα επάγγελμα και τα περισσότερα απ' αυτά -ιδιαιτέρως εκείνα που σχετίζονται με αυτό που λέμε υπηρεσίες, δηλαδή σχέσεις με άλλα άτομα - προσφέρουν εσωτερική ικανοποίηση και ανταμοιβές που είναι αποτελέσματα αυτών των σχέσεων. Το ίδιο ισχύει και για τους καθηγητές και για τους παγωτατζήδες. Φυσικά το να πουλάς παγωτά δεν απαιτεί την υποχρέωση ή την ευφροσύνη που απαιτεί η διδασκαλία και ίσως για το λόγο αυτό να είναι ένα από τα λιγότερο επιθυμητά επαγγέλματα. Ωστόσο θα πρέπει κι αυτό να μοιραστεί. Αυτό όμως, που θέλω να πω, είναι ότι η χαρακτηριστική παραδοχή μας πως η ευχαρίστηση και η περηφάνεια από τη δουλειά είναι ή άσχετη ή αρνητική σε σχέση με την αξία του προϊόντος, έχει να κάνει μ' ένα συγκεκριμένο στάδιο της κοινωνικής ιστορίας, τον καπιταλισμό, στο οποίο τα ίδια τα άτομα είναι εργαλεία της παραγωγής. Παραδείγματος χάρη, σε πολλές συζητήσεις με βιομηχανικούς ψυχολόγους κατά τη διάρκεια συνελεύσεων, οι εργάτες διαμαρτύρονταν συνεχώς ότι η δουλειά τους δεν γίνεται όπως θα έπρεπε. Έτυχε τελευταία να διαβάσω σε μια εφημερίδα γεροντολογίας μια μελέτη για τη μακροβιότητα, που προσπαθούσε να εξιχνιάσει του παράγοντες που προεξοφλούν τη μακροζωία - κάπνισμα, ποτό, γενετικοί παράγοντες. Τελικά, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο καλύτερος και πιο πετυχημένος παράγοντας είναι η ικανοποίηση που προσφέρει η δουλειά.

Οι άνθρωποι με καλές δουλειές ζουν περισσότερο.

Οι άνθρωποι που είναι ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΜΕΝΟΙ με τη δουλειά τους. Και είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας αφού εκεί ξοδεύεις το μεγαλύτερο μέρος της ζωής σου, αναπτύσσεις κάποια

δημιουργική δραστηριότητα. Τί οδηγεί, όμως, στην ικανοποίηση; Κατά τη γνώμη μου το σπουδαιότερο είναι το αίσθημα ότι προσφέρεις με την εργασία σου κάτι χρήσιμο στην κοινότητα. Πολλοί άνθρωποι που είναι ευχαριστημένοι με το επάγγελμά τους είναι άνθρωποι που αισθάνονται ότι αυτό που κάνουν αξίζει. Μπορεί να είναι καθηγητές, γιατροί, επιστήμονες, τεχνίτες ή αγρότες. Το αίσθημα δηλαδή ότι αυτό που κάνεις είναι αξιόλογο ότι παίζει ίσως καθοριστικό ρόλο γι' αυτούς με τους οποίους ενώνεσαι με κοινωνικά δεσμά, είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για την προσωπική ικανοποίηση σου.

Πάνω απ' όλα όμως, υπάρχει η υπερηφάνεια, η εκπλήρωση των προσδοκιών σου, που είναι αποτελέσματα μια σωστά εκτελεσμένης δουλειάς - ασκώντας απλώς τις ικανότητές σου. Δεν βλέπω γιατί αυτό θα έκανε κακό, αντιθέτως θα υπερτιμούσε την αξία του προϊόντος. Ας υποθέσουμε όμως ότι σε κάποιο επίπεδο βλάπτει, Στο σημείο αυτό η κοινωνία ή η κοινότητα είναι αυτές που θα αποφασίζουν για τους διάφορους συμβιβασμούς. Κάθε άτομο είναι και παραγωγός και καταναλωτής, που σημαίνει ότι πρέπει να μετέχει σ' αυτούς τους αποφασισμένους από την κοινωνία συμβιβασμούς - αν αυτοί είναι συμβιβασμοί. Και πάλι νομίζω ότι η φύση του συμβιβασμού είναι εξαιρετικά διογκωμένη εξαιτίας του παραμορφωτικού πρίσματος του συστήματος στο οποίο ζούμε, που καταπιέζει και καταστρέφει την προσωπικότητά μας.

Λέτε ότι η κοινότητα πρέπει να αποφασίζει για τους συμβιβασμούς; η κομμουνιστική θεωρία μας προμηθεύει τα σημεία τα σχετικά με τον εθνικό προγραμματισμό, αποφάσεις για επενδύσεις, την κατεύθυνση των επενδύσεων κλπ. Έχω την εντύπωση ότι σε μια αναρχική κοινωνία δεν θα θέλατε να υπάρχει αυτή η κυβερνητική υποδομή που απαραίτητως θα καταστρώνει σχέδια, θα αποφασίζει για τις επενδύσεις ή για το που θα δοθεί προτεραιότητα, στα προϊόντα που οι άνθρωποι θα θέλουν να καταναλώσουν ή στη δουλειά που θα θέλουν να κάνουν.

Δεν συμφωνώ μ' αυτά. Κατά τη γνώμη μου τα αναρχικά ή αριστερο-μαρξιστικά οικοδομήματα που βασίζονται στο σύστημα των εργατικών συμβουλίων και των ομοσπονδιών, προμηθεύουν ακριβώς αυτό το σύνολο των επιπέδων στο οποίο είναι δυνατή η λήψη των αποφάσεων για τα εθνικά θέματα. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι κρατικο-σοσιαλιστικές κοινωνίες παρουσιάζουν ένα επίπεδο για τη λήψη των αποφάσεων - ας πούμε εθνικό - στο οποίο σχεδιάζονται εθνικά προγράμματα. Δεν υπάρχει καμιά διαφορά σ' αυτή την προοπτική. Η διαφορά έχει να κάνει με τη συμμετοχή στις αποφάσεις και τον έλεγχο πάνω σ' αυτές. Σύμφωνα με την άποψη των αναρχικών και των αριστερών μαρξιστών - όπως εκφράστηκε στα εργατικά ή τα κομμουνιστικά συμβούλια - οι αποφάσεις παίρνονται από τη σωστά πληροφορημένη εργατική τάξη, μέσα από τις συνελεύσεις και τους άμεσους αντιπροσώπους που ζουν και δουλεύουν μαζί τους. Στα κρατικο-σοσιαλιστικά συστήματα, ο εθνικός προγραμματισμός γίνεται από μια εθνική γραφειοκρατία που συγκεντρώνει όλες τις σχετικές πληροφορίες, παίρνει τις αποφάσεις, τις γνωστοποιεί στο λαό κατά διαστήματα και κάθε λίγα χρόνια έρχεται μπροστά στο λαό και λέει: "Μπορείτε να διαλέγετε τον Α ή τον Β, όλοι όμως ανήκουμε σ' αυτή τη μακρινή γραφειοκρατία". Αυτοί είναι οι πόλοι, αυτές είναι οι πολιτικές αντιθέσεις μέσα στη σοσιαλιστική παράδοση.

Έτσι όχι μόνο το κράτος έχει να παίζει σημαντικό ρόλο αλλά πολύ πιθανόν και οι δημόσιοι υπάλληλοι, η γραφειοκρατία, ο έλεγχος όμως πάνω σ' αυτή διαφέρει.

Δεν νομίζω ότι χρειαζόμαστε μια ξεχωριστή γραφειοκρατία για την εκτέλεση των κυβερνητικών αποφάσεων.

Χρειάζονται διάφορες μορφές ειδίκευσης

Ναι, αλλά ας πάρουμε την ειδίκευση σχετικά με τον οικονομικό σχεδιασμό, γιατί οπωσδήποτε σε κάθε περίπλοκη βιομηχανική κοινωνία θα πρέπει να υπάρχει μια ομάδα τεχνιτών των οποίων η αποστολή θα είναι να καταστρώνουν σχέδια, να εκθέτουν τα επακόλουθα των αποφάσεων, να εξηγούν στον κόσμο πως αν αποφασίσει αυτό, να ποιες θα είναι οι πιθανές συνέπειες κλπ. Τα συστήματα αυτά όμως είναι τα ίδια βιομηχανίες, με τα δικά τους εργατικά συμβούλια, που θα ανήκουν στο όλο συμβουλευτικό σύστημα, με μόνη διαφορά ότι δεν θα παίρνουν αποφάσεις. Θα παράγουν προγράμματα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που παράγονται τα αυτοκίνητα και θα τα διαθέτουν στα εργατικά συμβούλια και τις συνελεύσεις κατά τον ίδιο τρόπο που διατίθενται τα αυτοκίνητα στην αγορά. Φυσικά αυτό απαιτεί μια ενημερωμένη και εκπαιδευμένη εργατική τάξη,

κάτι που είναι δυνατό να γίνει σε εξελιγμένες βιομηχανικές κοινωνίες.

Κατά πόσο εξαρτάται η επιτυχία του ελευθεριακού σοσιαλισμού ή του αναρχισμού από μια ριζική αλλαγή στη φύση του ανθρώπου, στα κίνητρα του, τον αλτρουισμό του, όπως και στις γνώσεις και την πνευματική καλλιέργεια του;

Όχι μόνο εξαρτάται αλλά ο βασικός στόχος του ελευθεριακού σοσιαλισμού είναι να συμβάλλει σ' αυτό. Θα συντελέσει στην πνευματική μεταμόρφωση - εκείνη τη μεγάλη αλλαγή όπου ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και συνειδητοποιεί το μέγεθος των ικανοτήτων του για δράση, λήψη αποφάσεων, δημιουργία, παραγωγή, έρευνα - τη μεταμόρφωση που τόνισαν όλοι οικουμενικοί στοχαστές, από τους αριστερούς μαρξιστές και τη Λούξεμπουργκ, μέχρι τους αναρχοσυνδικαλιστές. Επομένως από τη μια μεριά απαιτεί αυτή την πνευματική μεταμόρφωση. Από την άλλη έχει σαν σκοπό τη δημιουργία θεσμών που θα συμβάλλουν στην αλλαγή της φύσης της δουλειάς, της δημιουργικής δράσης και μέσα από την αλληλοεπίδραση αυτών των θεσμών θα ακμάσουν νέες όψεις της ανθρώπινης φύσης. Και μετά η οικοδόμηση ακόμη πιο ελευθεριακών θεσμών με τη συμβολή αυτών των απελευθερωμένων πια ατόμων: κάπως έτσι αντιλαμβανόμαστε την εξέλιξη του σοσιαλισμού.

Και τελικά ποιες είναι οι πιθανότητες δημιουργίας κοινωνιών τέτοιου τύπου στις μεγαλύτερες βιομηχανικές χώρες της δύσης, μέσα στο επόμενο τέταρτο του αιώνα;

Δεν νομίζω ότι είμαι αρκετά σοφός ή ενημερωμένος ώστε να κάνω προβλέψεις, οι οποίες όταν σχετίζονται με τόσο δύσκολα στην κατανόηση θέματα, είναι μάλλον υποκειμενικές παρά αντικειμενικές. Μπορώ όμως να πω ένα πράγμα: στον βιομηχανικό καπιταλισμό είναι εμφανέστερες οι τάσεις για συγκέντρωση δύναμης σε περιορισμένες οικονομικές αυτοκρατορίες και γι' αυτό που σιγά-σιγά εξελίσσεται και παίρνει τη μορφή του ολοκληρωτικού κράτους. Οι τάσεις αυτές υπάρχουν εδώ και πολύ καιρό και δεν βλέπω τίποτα που να μπορεί να τις σταματήσει. Θα συνεχίσουν να υπάρχουν και είναι μέρος της ακινησίας και της παρακμής των καπιταλιστικών θεσμών. Αυτή η ροπή προς το ολοκληρωτικό κράτος και τον οικονομικό συγκεντρωτισμό - αυτά τα δυο είναι αλληλένδετα - θα οδηγούν συνέχεια σε αποστροφή και σε προσπάθειες, ατομικές ή οργανωμένες, για ατομική ή κοινωνική απελευθέρωση. Κι αυτό θα γίνεται με διάφορους τρόπους. Σ' όλη την Ευρώπη με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, υπάρχει το κάλεσμα γι' αυτό που ονομάζεται συμμετοχή των εργατών, συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων, ή ακόμα εργατικός έλεγχος. Όμως, οι περισσότερες απ' αυτές τις προσπάθειες είναι ελάχιστες, αν όχι παραπλανητικές, που υπονομεύουν τους αγώνες της εργατικής τάξης για απελευθέρωση. Παρ' όλα αυτά, ανταποκρίνονται σε μια έντονη προαίσθηση και κατανόηση ότι ο εξαναγκασμός και η καταπίεση, είτε προέρχονται από ιδιωτική οικονομική δύναμη, είτε από την κρατική γραφειοκρατία, δεν είναι με τίποτα το απαραίτητα χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρώπινης ζωής. Και όσο περισσότερο συνεχίζονται αυτές οι συγκεντρώσεις δύναμης και εξουσίας τόσο μεγαλύτερη θα είναι η αποστροφή και οι προσπάθειες για την ανατροπή τους.

Ας ελπίσουμε ότι αργά ή γρήγορα θα πετύχουν.

Νόαμ Τσόμσκυ

Σημειώσεις πάνω στον Αναρχισμό*

Ένας Γάλλος συγγραφέας, που συμπαθούσε τον αναρχισμό, έγραψε το 1890, «ο αναρχισμός έχει μεγάλη πίσω επιφάνεια, όπως το χαρτί υπομένει τα πάντα» (εδώ εννοεί ότι πολλές ιδέες καλούνται αναρχικές όπως πάνω στο χαρτί μπορείς να γράφεις όσο θες) -ακόμα και αυτούς των οποίων οι πράξεις είναι τέτοιες που «ένας θανάσιμος εχθρός του αναρχισμού δεν θα μπορούσε να τα πάει καλύτερα».¹ Έχουν υπάρξει πολλές μορφές σκέψης και δράσης που έχουν αναφερθεί ως «αναρχικές». Θα ήταν αδύνατο να παρουσιάσουμε όλες αυτές τις αντιφατικές τάσεις σε μία γενική θεωρία ή ιδεολογία. Και ακόμα και αν προβούμε στο να εξάγουμε από την ιστορία της ελευθεριακής σκέψης μια ζωντανή, εξελισσόμενη παράδοση, όπως ο Ντανιέλ Γερίν κάνει στο βιβλίο «Αναρχισμός», παραμένει δύσκολο να διατυπώσουμε τα δόγματα του αναρχισμού ως μια συγκεκριμένη και καθορισμένη θεωρία για την κοινωνία και την κοινωνική αλλαγή. Ο αναρχικός ιστορικός Ρουντολφ Ρόκερ, ο οποίος παρουσιάζει μια συστηματική αντίληψη για την ανάπτυξη της αναρχικής σκέψης μέσα από τον αναρχοσυνδικαλισμό, σε σύγκριση με τη δουλεία του Γερίν, θέτει το θέμα καλά όταν γράφει ότι ο αναρχισμός δεν είναι ένα σταθερό, κλειστό κοινωνικό σύστημα αλλά μάλλον μια ξεκάθαρη τάση στην ιστορία της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους, η οποία σε αντίθεση με τη διανοούμενη ηγεσία κληρικών και κυβερνητικών θεσμών, προσπαθεί για την απρόσκοπτη εξέλιξη όλων των ατομικών και κοινωνικών δυνάμεων στη ζωή. Ακόμα και η ελευθερία είναι μόνο μια σχετική, δεν είναι απόλυτη έννοια, δεδομένου ότι τείνει διαρκώς να γίνει ευρύτερη και να επηρεάσει περισσότερους κύκλους με ποικίλους τρόπους. Για τον αναρχικό, η ελευθερία δεν είναι μια αφηρημένη φιλοσοφική έννοια, αλλά η συγκεκριμένη δυνατότητα ζωτικής σημασίας για όλους τους ανθρώπους να θέσουν σε πλήρη ανάπτυξη όλες τις δυνάμεις, τις ικανότητες και τα ταλέντα με τα οποία η φύση τους προίκισε, και να τα μετατρέψουν σε κοινωνικό λογαριασμό. Όσο λιγότερο η φυσική εξέλιξη του ανθρώπου επηρεάζεται από εκκλησιαστική ή πολιτική καθοδήγηση, τόσο περισσότερο θα γίνει αποτελεσματική και αρμονική η προσωπικότητα του ανθρώπου, θα γίνει μέτρο του πολιτισμού της κοινωνίας στην οποία αυτός θα έχει μεγαλώσει.²

Κάποιος θα μπορούσε να αναρωτηθεί τι αξία υπάρχει στο να μαθαίνεις για μία «συγκεκριμένη τάση στην ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας» που δεν διατυπώνει μια συγκεκριμένη και λεπτομερή κοινωνική θεωρία. Είναι γεγονός, πολλοί σχολιαστές έχουν απορρίψει τον αναρχισμό ως ουτοπικό, άμορφο, πρωτόγονο, ή αλλιώς ασυμβίβαστο με την πραγματικότητα μιας σύνθετης κοινωνίας. Κάποιος ωστόσο μπορεί, να υποστηρίξει διαφορετικά ότι σε κάθε στάδιο της ιστορίας το μέλημα μας πρέπει να είναι να διαλύσουμε αυτές τις μορφές εξουσίας και καταπίεσης που επιβιώνουν από μια προηγούμενη εποχή, όπου θα μπορούσαν να έχουν δικαιολογηθεί κάτω από την άποψη της ανάγκης για επιβίωση ή ασφάλεια ή την οικονομική ανάπτυξη, αλλά τώρα συμβάλουν σε υλικό και πολιτιστικό έλλειμμα. Αν είναι έτσι, τότε δεν υπάρχει ένα δόγμα κοινωνικής αλλαγής για το παρόν και το μέλλον, ούτε δε, απαραίτητα, μια συγκεκριμένη και αμετάβλητη έννοια των στόχων μέσα από του οποίους η κοινωνική αλλαγή πρέπει να τείνει. Σίγουρα η κατανόηση της φύσης του ανθρώπου ή του φάσματος των βιώσιμων κοινωνικών μορφών είναι τόσο υποτυπώδης ώστε κάθε εκτεταμένο δόγμα πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλο σκεπτικισμό, όπως με σκεπτικισμό συμπεριφερόμαστε όταν ακούμε ότι η «ανθρώπινη φύση» ή οι «απαιτήσεις της απόδοσης» ή ακόμα «η πολυπλοκότητα της σύγχρονης ζωής» απαιτεί μορφές καταπίεσης και αυταρχικούς κανόνες.

Ωστόσο, σε κάποιο συγκεκριμένο χρόνο υπάρχει κάθε λόγος για την ανάπτυξη, στο μέτρο που μας το επιτρέπει η κατανόηση μας, μίας συγκεκριμένης αντίληψης αυτής της τάσης στην ιστορία της ανθρωπότητας, κατάλληλης να αντεπεξέλθει στις ανάγκες της στιγμής. Για τον Ρόκερ, «το πρόβλημα που έχει αναδειχθεί στην εποχή μας είναι αυτό της απελευθέρωσης του ανθρώπου

* Μεταφορά από πρωτότυπο: Μπίλ Λέαρ. Μετάφραση: Θανάσης Χαλάς.

Anarchyarchives, 9 Σεπτεμβρίου 2010, <http://anarchyarchives.blogspot.com/>, και

Athens indymedia, 19 Σεπτεμβρίου 2010, http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1207954

1 Octave Mirbeau, quoted in James Joll, The Anarchists, pp. 145-6.

2 Rudolf Rocker, Anarchy and the Syndicalism, p. 31.

από την κατάρρα της οικονομικής εκμετάλλευσης και της κοινωνικής υποδούλωσης». Και η μέθοδος για να πραγματοποιηθεί δεν είναι η κατάκτηση και άσκηση της κρατικής εξουσίας, ούτε η ταπείνωση του κοινοβουλευτισμού, αλλά μάλλον η «ανασυγκρότηση της οικονομικής ζωής των λαών από το μηδέν και η οικοδόμηση της πάνω στο πνεύμα του Σοσιαλισμού».

Αλλά μόνο οι ίδιοι οι παραγωγοί είναι ικανοί για αυτό το έργο, αφού αυτοί είναι το μόνο στοιχείο της κοινωνίας που παράγει αξία και από αυτούς ένα νέο μέλλον μπορεί να προκύψει. Δικό τους πρέπει να είναι το έργο της απελευθέρωσης του μόχθου των ανθρώπων από όλα τα δεσμά της οικονομικής εκμετάλλευσης έχουν προσδεθεί σε αυτούς, της απελευθέρωσης της κοινωνίας από όλα τα θεσμικά όργανα και τη χρήση της πολιτικής εξουσίας για να ανοίξουν το δρόμο σε μια συμμαχία ελεύθερων ομάδων των ανδρών και των γυναικών που θα βασίζονται σε συνεργατική εργασία, σε μία οργανωμένη διαχείριση των πραγμάτων προς το συμφέρον της κοινότητας. Η προετοιμασία των κουρασμένων μαζών της πόλης και της υπαίθρου για αυτό το μεγάλο στόχο και η ένωση τους σε μια μαχητική δύναμη είναι το ζητούμενο του σύγχρονου αναρχοσυνδικαλισμού, και σε αυτόν το σκοπό έχει εξαντληθεί.

Σαν σοσιαλιστής, ο Ρόκερ είχε ως δεδομένο ότι «η σοβαρή, τελικά, η πλήρης απελευθέρωση των εργαζομένων είναι δυνατή μόνο υπό μία συνθήκη: ότι η ιδιοκτησία του κεφαλαίου, που είναι οι πρώτες ύλες, τα εργαλεία της εργασίας, περιλαμβανομένης της γης, από το σύνολο της εργατικής τάξης».³ Ως αναρχοσυνδικαλιστής, επιμένει επιπλέον ότι οι εργατικές οργανώσεις δημιουργούν «όχι μόνο τις ιδέες, αλλά και τις πραγματικότητες του ίδιου του μέλλοντος» στην προεπαναστατική περίοδο, ότι δηλαδή αυτές ενσαρκώνουν τη δομή της μελλοντικής κοινωνία -και ο ίδιος προσβλέπει σε μια κοινωνική επανάσταση που θα καταργήσει το κρατικό μηχανισμό. «Αυτό που θα βάλουμε στη θέση της κυβέρνησης είναι βιομηχανική οργάνωση».

Οι αναρχοσυνδικαλιστές είναι πεπεισμένοι ότι μια σοσιαλιστική οικονομική τάξη δεν μπορεί να δημιουργηθεί από τα διατάγματα και τους θεσμούς της κυβέρνησης, αλλά μόνο από την συνολική συνεργασία των εργαζομένων τόσο στη δράση όσο και στη σκέψη σε κάθε κλάδο της παραγωγής. Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από την ανάληψη της διαχείρισης των εργοστασίων από τους ίδιους τους παραγωγούς με μία μορφή ώστε οι επιμέρους ομάδες ανθρώπων, οι εργασιακές εγκαταστάσεις καθώς και οι κλάδοι της βιομηχανίας να είναι ανεξάρτητα μέλη του γενικού οικονομικού οργανισμού και συστηματικά η παραγωγή και διανομή των αγαθών να ασκούνται προς το συμφέρον της κοινότητας σε μια βάση ελεύθερων αμοιβαίων συμφωνιών.

Ο Ρόκερ τα έγραφε αυτά σε μία στιγμή που τέτοιες ιδέες είχαν τεθεί σε εφαρμογή με ένα συνταρακτικό τρόπο στην Ισπανική Επανάσταση. Μόλις πριν από το ξέσπασμα της επανάστασης, ο αναρχοσυνδικαλιστής οικονομολόγος Diego Abad de Santillan είχε γράψει:

«...αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα του κοινωνικού μετασχηματισμού, η επανάσταση δεν μπορεί να θεωρήσει το κράτος ως ένα μέσο, αλλά πρέπει να εξαρτάται από την οργάνωση των παραγωγών.

Έχουμε ακολουθήσει αυτό το πρότυπο και δεν βρήκαμε καμία ανάγκη για την υπόθεση που λέει ότι μία ανώτατη δύναμη οργάνωσης της εργασίας πρέπει να υπάρχει για να εγκαταστήσει μία νέα τάξη των πραγμάτων. Θα ευχαριστούσαμε οποιονδήποτε μας επισήμανε ποια λειτουργία, αν υπάρχει κάποια, θα έχει το κράτος σε μία οικονομική οργάνωση όπου η ιδιωτική ιδιοκτησία θα έχει καταργηθεί και στην οποία ο παρασιτισμός και τα ειδικά προνόμια δεν θα έχουν θέση. Η κατάπιξη του κράτους δεν μπορεί να είναι μία υπόθεση άτονη. Πρέπει να είναι το έργο της Επανάστασης να τελειώσει με το κράτος. Είτε η Επανάσταση δίνει κοινωνικό πλούτο στους παραγωγούς και στην περίπτωση αυτή οργανώσουν τη ζωή τους οι ίδιοι με τα οφέλη της συλλογικής διανομής των αγαθών και το κράτος δεν έχει καμία σχέση, ή η επανάσταση δεν καταφέρνει να δώσει πλούτο στους παραγωγούς, και στην περίπτωση η Επανάσταση θα είναι ένα ψέμα και το κράτος θα συνεχίσει να υπάρχει.

Το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο της οικονομίας δεν είναι μια πολιτική δύναμη, αλλά μία οικονομική και διοικητική ρύθμιση της δύναμης. Λαμβάνει τον προσανατολισμό του από κάτω και λειτουργεί σύμφωνα με τα ψηφίσματα των περιφερειακών και των εθνικών συνελεύσεων. Είναι μία

3 Παρατίθεται από τον Ρόκερ, ibi d., p. 77. Αυτή η ρήση ότι και αυτή στην επόμενη πρόταση είναι από τον Μπακούνιν, "The Program of the Alliance," in Sam Dolgoff, ed. and trans., Bakunin on Anarchy, p. 255.

επικοινωνία μεταξύ των σομάτων αυτών και τίποτα άλλο.»⁴

Ενγκελς, σε μια επιστολή του 1883, εξέφρασε τη διαφωνία του με αυτή την ιδέα ως εξής:

Οι αναρχικοί έθεσαν το πράμα ανάποδα. Δηλώνουν ότι η προλεταριακή επανάσταση πρέπει να αρχίσει από την εξάλειψη της πολιτικής οργάνωσης του κράτους... Αλλά το να το καταστρέψουν σε μια τέτοια στιγμή θα είναι να καταστρέφει ο μόνος οργανισμός μέσω του οποίου το νικηφόρο προλεταριάτο μπορεί να επιβάλει την προσφάτως κατακτημένη εξουσία του, κρατώντας πατημένους τους καπιταλιστικούς του αντιπάλους και εκτελώντας την οικονομική επανάσταση της κοινωνίας, χωρίς την οποία η συνολική του νίκη θα τελειώσει με μία νέα ήττα και με μία μαζική σφαγή των εργατών παρόμοια με αυτή του Παρισιού μετά την Κομμούνα.⁵

Αντίθετα, οι αναρχικοί - πιο εύγλωττα Μπακούνιν - προειδοποίησε για τους κινδύνους από την «κόκκινη γραφειοκρατία», η οποία θα αποδειχτεί ότι είναι «το πιο άθλιο και τρομερό ψέμα που ο αιώνας μας έχει δημιουργήσει». ⁶Ο αναρχοσυνδικαλιστής Fernand Pelloutier ρώτησε: «Πρέπει ακόμη και η μεταβατική κατάσταση στην οποία έχουμε να υποταχθούμε να είναι απαραίτητα και μοιραία μια κολεκτιβιστική φυλακή? Δεν μπορεί αυτό να συνιστάται σε ένα ελεύθερο οργανισμό, οροθετημένο αποκλειστικά από τις ανάγκες της παραγωγής και της κατανάλωσης, όπου όλα τα πολιτικά όργανα θα έχουν εξαφανιστεί;»⁷

Δεν προσποιούμαι ότι γνωρίζω τις απαντήσεις σε αυτή την ερώτηση. Αλλά μοιάζει ξεκάθαρο ότι αν δεν υπάρχει, σε κάποια μορφή, μια θετική απάντηση, οι πιθανότητες για μια πραγματικά δημοκρατική επανάσταση που θα επιτελούσε τα ανθρωπιστικά ιδεώδη της αριστεράς δεν είναι μεγάλες. Ο Μάρτιν Μπουμπερ(Martin Buber) έθεσε το πρόβλημα λακωνικά όταν έγραψε «Κάποιος δεν μπορεί, λόγω της φύσης των πραγμάτων, να περιμένει ότι ένα μικρό δέντρο που έχει μετατραπεί σε ρόπαλο θα βάλει «μπροστά» τα φύλλα».⁸ Το ζήτημα της κατάκτησης ή την καταστροφή της κρατικής εξουσίας είναι αυτό που ο Μπακούνιν θεωρούσε ως πρωταρχικό θέμα διαφωνίας με τον Μαρξ.⁹ Σε διάφορες μορφές, το πρόβλημα αυτό έχει προκύψει επανειλημμένα στο αιώνα(αναφέρεται στον 20ο) διαιρώντας τους σοσιαλιστές σε «ελευθεριακούς» και «κρατιστές».

Παρά τις προειδοποιήσεις του Μπακούνιν για τους κινδύνους της κόκκινης γραφειοκρατίας, και την ολική εκπλήρωση των κινδύνων αυτών κατά τη Σταλινική δικτατορία, θα ήταν προφανώς ένα χονδροειδές σφάλμα για την ερμηνεία των αντιπαραθέσεων που έγιναν πριν από έναν αιώνα να

4 Diego Abad de Santillan, *After the Revolution*, p. 86. Στο τελευταίο κεφάλαιο, το οποίο γράφτηκε μερικούς μήνες αφού η επανάσταση είχε αρχίσει, εκφράζει τη δυσανεξία του με όσα έχουν επιτευχθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Για τα επιτεύγματα της κοινωνικής επανάστασης στην Ισπανία, βλέπε *American Power and the New Mandarins*, chap. 1 καθώς και παραπομπές που αναφέρονται εκεί. Η σημαντική μελέτη από τους Broué and Témime έκτοτε έχει μεταφραστεί στα Αγγλικά. Διάφορες άλλες σημαντικές μελέτες έχουν εμφανιστεί, όπως Frank Mintz, *L'Autogestion dans l'Espagne révolutionnaire* (Paris: Editions Béliabaste, 1971); César M. Lorenzo, *Les Anarchistes espagnols et le pouvoir, 1868-1969* (Paris: Editions du Seuil, 1969); Gaston Leval, *Espagne libertaire, 1936-1939: L'Oeuvre constructive de la Révolution espagnole* (Paris: Editions du Cercle, 1971). See also Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, enlarged 1972 edition.

5 Παρατίθεται από τον Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea* στην συζήτηση του για το Μαρξισμό και τον Αναρχισμό

6 Bakunin, in a letter to Herzen and Ogareff, 1866. Cited by Daniel Guérin, *Jeunesse du socialisme libertaire*, p. 119.

7 Fernand Pelloutier, cited in Joll, *Anarchists*. The source is "L'Anarchisme et les syndicats ouvriers," *Les Temps nouveaux*, 1895. Ολόκληρο το κείμενο εμφανίζεται στον Daniel Guérin, ed., *Ni Dieu, ni Maître*, μία εξαιρετική ιστορική ανθολογία του αναρχισμού.

8 Martin Buber, *Paths in Utopia*, p. 127.

9 «Όχι κράτος, όσο δημοκρατικό και να είναι» έγραψε ο Μπακούνιν, «ακόμα και η πιο κόκκινη δημοκρατία μπορεί να δώσει ποτέ στον κόσμο αυτό που πραγματικά θέλει, δηλαδή την αυτοργάνωση και τη διαχείριση των υποθέσεων από τα κάτω προς τα πάνω χωρίς καμία παρέμβαση ή βία από πάνω, γιατί κάθε κράτος, ακόμα και το ψευδο-λαϊκό κράτος που επινόησε ο Μαρξ, είναι στην ουσία μόνο ένα μηχανήμα κατεύθυνσης των μαζών από πάνω, από μια προνομιούχα μειοψηφία φαντασμένων διανοούμενων, που φανταζόμαστε ότι ξέρουν τι χρειάζονται οι άνθρωποι και τι επιθυμούν περισσότερο από ότι οι ίδιοι...» «Όμως οι άνθρωποι δεν θα αισθάνονται καλύτερα εάν το ραβδί με το οποίο έχουν ηττηθεί είναι χαρακτηρισμένο ως «ραβδί του λαού»». (*Statism and Anarchy* [1873], in Dolgoff, *Bakunin on Anarchy*, p. 338) Μαρξ, βέβαια, είδε το θέμα διαφορετικά. Για τη συζήτηση για την Παρισινή Κομμούνα δείτε τα σχόλια του Γερνί στο *Ni Dieu, ni Maître*. Επίσης εμφανίζεται στο *Pour un marxisme libertaire*. Δείτε επίσης σημείωση 24.

βασιστούμε στις αξιώσεις των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων ως προς την ιστορική προέλευση. Ειδικότερα, είναι διεστραμμένο να θεωρείται ο Μπολσεβικισμός ως «ο μαρξισμός στην πράξη». Αντίθετα, η αριστερή κριτική στο Μπολσεβικισμό, λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές συνθήκες που περιβάλλουν τη Ρωσική Επανάσταση, είναι πολύ περισσότερο ουσιώδης πάνω στο θέμα.¹⁰

Η αντί-Μπολσεβίκικη, αριστερή πτέρυγα του εργατικού κινήματος αντιτάθηκε στους Λενινιστές επειδή δεν προχώρησαν αρκετά στην αξιοποίηση των Ρώσικων ανακατατάξεων για αυστηρά προλεταριακούς σκοπούς. Έγιναν όμηροι του ίδιου τους του περιβάλλοντος και χρησιμοποίησαν το παγκόσμιο ριζοσπαστικό κίνημα για να ικανοποιήσουν συγκεκριμένα Ρώσικες ανάγκες, οι οποίες σύντομα έγιναν συνώνυμες με τις ανάγκες του κόμματος των Μπολσεβίκων. Οι «αστικές» πτυχές της Ρώσικης Επανάστασης βρίσκονταν τώρα πια στον ίδιο τον Μπολσεβικισμό: ο Λενινισμός αναγνωρίστηκε ως κομμάτι της παγκόσμιας σοσιαλδημοκρατίας, διαφέροντας από τη δεύτερη μόνο ως προς τα θέματα τακτικής.¹¹

Αν ήταν κάποιος να αναζητήσει μια μοναδική ηγετική ιδέα μέσα στη αναρχική παράδοση, θα πρέπει πιστεύω να είναι εκείνη που εξέφρασε ο Μπακούνιν όταν γράφοντας για την Παρισινή Κομμούνα, προσδιόρισε τον εαυτό του ως εξής:

Είμαι φανατικός εραστής της ελευθερίας, θεωρώντας την ως τη μοναδική προϋπόθεση υπό την οποία η νοημοσύνη, η αξιοπρέπεια και η ανθρώπινη ευτυχία μπορούν να αναπτυχθούν και να μεγαλώσουν · όχι την καθαρά τυπική μορφή ελευθερίας που παραχωρείται, καθορίζεται και ρυθμίζεται από το κράτος, ένα αιώνιο ψέμα που στην πραγματικότητα δεν αντιπροσωπεύει τίποτε περισσότερο από το προνόμιο ορισμένων που στηρίζονται στην δουλεία των υπολοίπων · όχι την ατομικιστική, εγωιστική, ευτελής και φανταστική ελευθερία που επαινέθηκε από την σχολή του Ρουσσώ και άλλες σχολές του αστικού φιλελευθερισμού, η οποία θεωρεί ότι όλα τα λεγόμενα δικαιώματα των ανθρώπων, αντιπροσωπεύονται από το κράτος το οποίο οριοθετεί τα δικαιώματα του καθενός - μια ιδέα που οδηγεί αναπόφευκτα στη μετατροπή των δικαιωμάτων του κάθε ένα στο μηδέν. Όχι, εννοώ μόνο το είδος της ελευθερίας που είναι άξια του ονόματός της, την ελευθερία που συνίσταται στην πλήρη ανάπτυξη όλων των υλικών, πνευματικών και ηθικών δυνάμεων που είναι κρυμμένες σε κάθε άτομο · Ελευθερία που δεν αναγνωρίζει άλλους περιορισμούς εκτός από αυτούς που ορίζονται από τους νόμους της ίδιας μας της φύσης, οι οποίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως περιορισμοί, δεδομένου ότι αυτοί οι νόμοι δεν επιβάλλονται από κανένα εξωτερικό νομοθέτη δίπλα ή πάνω από εμάς , αλλά είναι έμφυτες και εγγενείς, αποτελώντας τη βάση του υλικού, πνευματικού και ηθικού μας είναι - που δεν μας περιορίζουν, αλλά είναι οι πραγματικές και άμεσες προϋποθέσεις της ελευθερίας μας.¹²

Οι ιδέες αυτές προήλθαν από το Διαφωτισμό · οι ρίζες τους βρίσκονται στα έργα του Ρουσσώ «Διατριβή για την προέλευση και τις βάσεις της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων», «Σχετικά με τα όρια της Κρατικής Δράσης» του Χούμπολντ, στην επιμονή του Καντ, υπερασπίζοντας τη Γαλλική Επανάσταση, για το ότι η ελευθερία είναι η προϋπόθεση για την απόκτηση της ωριμότητας που χρειάζεται η ελευθερία, όχι ένα δώρο προς χορηγία όταν μια τέτοια ωριμότητα έχει επιτευχθεί. Με την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού, ενός νέου και μη αναμενόμενου συστήματος της αδικίας, είναι ο ελευθεριακός σοσιαλισμός που έχει διατηρήσει και παρατείνει το ριζοσπαστικό ανθρωπιστικό μήνυμα του Διαφωτισμού και τα κλασικά φιλελεύθερα ιδανικά που ήταν διεστραμμένα μέσα σε μια ιδεολογία που υποστήριζε την αναδυόμενη κοινωνική τάξη. Στην πραγματικότητα, για τις ίδιες ακριβώς παραδοχές που οδήγησαν τον κλασικό φιλελευθερισμό να αντιτίθεται στην παρέμβαση του κράτους στην κοινωνική ζωή, οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις είναι επίσης μη ανεκτές. Αυτό είναι σαφές, για παράδειγμα, από το κλασικό έργο του Χούμπολντ, Τα Όρια της Κρατικής Δράσης (1792), το οποίο ίσως ενέπνευσε τον Μίλλ. Το κλασικό

10 On Lenin's "intellectual deviation" to the left during 1917, see Robert Vincent Daniels, "The State and Revolution: a Case Study in the Genesis and Transformation of Communist Ideology," American Slavic and East European Review, vol. 12, no. 1 (1953).

11 Paul Mattick, Marx and Keynes, p. 295.

12 Michael Bakunin, "La Commune de Paris et la notion de l'état," reprinted in Guérin, Ni Dieu, ni Maître. Η τελευταία σημείωση του Μπακούνιν πάνω στους νόμους της ατομικής φύσης ως όρο για την ελευθερία μπορεί να συσχετιστεί με τη δημιουργική σκέψη που αναπτύχθηκε από τους ορθολογιστές και τις ρομαντικές παραδόσεις. Δες το δικό μου Cartesian Linguistics and Language and Mind.

αυτό στοιχείο της φιλελεύθερης σκέψης, που ολοκληρώθηκε το 1792, είναι στην ουσία του βαθιά, αν και πρόωρα, αντικαπιταλιστικό. Οι ιδέες του αυτές πρέπει να είναι μη τονισμένες, πέρα από την αναγνώριση της μετάλλαξης τους σε μια ιδεολογία του βιομηχανικού καπιταλισμού.

Το όραμα του Χούμπολντ για μια κοινωνία στην οποία τα κοινωνικά δεσμά έχουν αντικατασταθεί από κοινωνικές εγγυήσεις και η εργασία αναλαμβάνεται ελεύθερα εισάγει έναν πρώιμο Μαρξ, με τη συζήτηση για την «αλλοτρίωση της εργασίας όταν αυτή είναι κάτι ξένο προς τον εργάτη...που δεν αποτελεί μέρος της φύσης του...ώστε αυτός δεν ολοκληρώνει τον εαυτό αλλά τον αρνείται...και είναι φυσικά και πνευματικά εξαντλημένος από αυτή», μια αλλοτριωμένη εργασία που «πετάει μερικούς εργάτες πίσω σε ένα βάρβαρο είδος σκληρής εργασίας και άλλους στην εργασία με μηχανές», στερώντας έτσι από τον άνθρωπο το «είδος του χαρακτήρα» της «ελεύθερης συνειδητής δραστηριότητας» και της «παραγωγικής ζωής». Ομοίως, ο Μαρξ συλλαμβάνει «ένα νέο είδος ανθρώπου που χρειάζεται το σύντροφο του...Η εργατική ένωση γίνεται η πραγματικά εποικοδομητική προσπάθεια να δημιουργηθεί η κοινωνική υφή των μελλοντικών ανθρώπινων σχέσεων». Είναι αλήθεια ότι η κλασική ελευθεριακή σκέψη είναι αντίθετη με την παρέμβαση του κράτους στην κοινωνική ζωή, ως συνέπεια των παραδοχών για τις βαθύτερες ανάγκες του ανθρώπου για την ελευθερία, την πολυμορφία και την ελεύθερη ένωση. Για τις ίδιες παραδοχές, οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, η μισθωτή εργασία, η ανταγωνιστικότητα, η ιδεολογία του “κτητικού ατομικισμού” - όλα πρέπει να θεωρούνται ουσιαστικά απάνθρωπα. Ο Ελευθεριακός Σοσιαλισμός σωστά πρέπει να θεωρηθεί ως ο κληρονόμος για τα φιλελεύθερα ιδεώδη του Διαφωτισμού.

Ο Ρούντολφ Ρόκερ περιγράφει το σύγχρονο αναρχισμό ως «η σύγκλιση των δύο μεγάλων ρευμάτων τα οποία κατά τη διάρκεια και μετά την Γαλλική Επανάσταση έχουν βρει χαρακτηριστική έκφραση στην πνευματική ζωή της Ευρώπης: «Σοσιαλισμός και Φιλελευθερισμός». Τα κλασικά φιλελεύθερα ιδεώδη, υποστηρίζει, ναυάγησαν στην πραγματικότητα των καπιταλιστικών οικονομικών μορφών. Ο Αναρχισμός είναι κατ' ανάγκη αντικαπιταλιστικός για το ότι «αντιτίθεται στην εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο». Όμως, ο αναρχισμός αντιτίθεται επίσης «στην κυριαρχία του ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο». Επιμένει ότι «ο σοσιαλισμός ή θα είναι ελεύθερος ή δεν θα είναι καθόλου. Στην αναγνώριση αυτού βρίσκεται η πραγματική και βαθιά αιτιολογία για την ύπαρξη του Αναρχισμού»¹³. Από αυτή την άποψη, ο αναρχισμός, μπορεί να θεωρηθεί ως η ελευθεριακή πτέρυγα του σοσιαλισμού. Είναι σε αυτό το πνεύμα που ο Ντάνιελ Γερίν έχει προσεγγίσει τη μελέτη του αναρχισμού στο “Αναρχισμός” αλλά και σε άλλες δουλειές.¹⁴ Ο Γερίν παραθέτει τα λόγια του Αδόλφου Φίσερ, που είπε «κάθε αναρχικός είναι σοσιαλιστής, αλλά κάθε σοσιαλιστής δεν είναι απαραίτητα αναρχικός». Ομοίως ο Μπακούνιν, στο «αναρχικό μανιφέστο» του 1865, στο πρόγραμμα της διεθνούς επαναστατικής αδελφότητας προβλέπει την αρχή ότι κάθε μέλος πρέπει να είναι, καταρχάς, σοσιαλιστής.

Ένας συνεπής αναρχικός πρέπει να αντιταχθεί στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και στη μισθωτή σκλαβιά η οποία αποτελεί στοιχείο του συστήματος, ως ασύμβατες με την αρχή ότι η εργασία πρέπει να είναι ελεύθερα αναλαμβανόμενη και υπό τον έλεγχο του παραγωγού. Όπως το έθεσε ο Μαρξ, οι σοσιαλιστές προσβλέπουν σε μια κοινωνία στην οποία η εργασία θα «γίνει όχι μόνο ένα μέσο ζωής, αλλά επίσης και το υψηλότερο θέλω στη ζωή»¹⁵, κάτι αδύνατο όταν ο εργαζόμενος καθοδηγείται από μία εξωτερική αρχή ή από την ανάγκη περισσότερο παρά από την εσωτερική παρόρμηση: «καμία μορφή μισθωτής εργασίας, ακόμα και μία που είναι λιγότερο αποκρουστική από άλλες, δεν μπορεί να ξεφύγει από την ίδια τη μιζέρια της μισθωτής εργασίας»¹⁶. Κάποιος συνεπής αναρχικός δεν πρέπει να αντιταχθεί μόνο στην αποξενωμένη εργασία, αλλά και στην εξειδίκευση της εργασίας που λαμβάνει χώρα όταν το μέσο για την ανάπτυξη της παραγωγής ακρωτηριάζει τον εργαζόμενο σε ένα θραύσμα ανθρώπινης ύπαρξης, τον

¹³ Rocker, Anarchosyndicalism, p. 28.

¹⁴ See Guérin's works cited earlier.

¹⁵ Karl Marx, Critique of the Gotha Programme.

¹⁶ Karl Marx, Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie, cited by Mattick, Marx and Keynes, p. 306. In this connection, see also Mattick's essay "Workers' Control," in Priscilla Long, ed., The New Left; and Avineri, Social and Political Thought of Marx.

υποβιβάζει στο να γίνει ένα απλό εξάρτημα μηχανής, κάνοντας το έργο του ένα τέτοιο βάσανο που η ουσιώδη έννοια του καταστρέφεται ὁ αποξενώνει από αυτόν τις πνευματικές δυνατότητες της διαδικασίας της εργασίας σε μεγάλη αναλογία με το βαθμό στον οποίο η επιστήμη έχει ενσωματωθεί σε αυτήν ως αυτόνομη εξουσία...¹⁷

Μαρξ δεν το είδε αυτό ως ένα αναπόφευκτο συνακόλουθο της εκβιομηχάνισης, αλλά ως χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Η κοινωνία του μέλλοντος πρέπει να φροντίσει να «αντικαταστήσει τον εργάτη της λεπτομέρειας του σήμερα...που έχει μετατραπεί σε ένα θραύσμα ανθρώπου, από τον πλήρως αναπτυγμένο ατομικά, ικανό για μία ποικιλία έργων...στα οποία οι διάφορες κοινωνικές λειτουργίες...γίνονται με τόσους πολλούς τρόπους που δίνουν ελεύθερο πεδίο στις δικές του φυσικές δυνάμεις».¹⁸ Το προαπαιτούμενο είναι η κατάργηση της καπιταλιστικής και μισθωτής εργασίας ως κοινωνικές κατηγορίες (για να μην αναφερθούμε στους βιομηχανικούς στρατούς του «εργατικού κράτους» ή στις διάφορες σύγχρονες μορφές ολοκληρωτισμού, δεδομένου του καπιταλισμού). Η υποβάθμιση του ανθρώπου σε εξάρτημα μηχανής, σε ένα εξειδικευμένο εργαλείο της παραγωγής, θα μπορούσε να καταρχάς να ξεπεραστεί αντί να ενισχυθεί, με τη σωστή ανάπτυξη και χρήση της τεχνολογίας, αλλά όχι υπό συνθήκες αυταρχικού ελέγχου της παραγωγής από αυτούς που κάνουν τον άνθρωπο ένα εργαλείο για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς τους, πάνω από τους ατομικούς του σκοπούς, στη φράση του Χούμπολντ.

Οι αναρχοσυνδικαλιστές επιδιώκουν, ακόμα και κάτω από τον καπιταλισμό, να δημιουργήσουν «ελεύθερες ενώσεις ελεύθερων παραγωγών» οι οποίες θα ασκούν μαχητικό αγώνα και θα προετοιμάζονται να αναλάβουν την οργάνωση της παραγωγής σε δημοκρατική βάση. Οι ενώσεις αυτές θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως «ένα πρακτικό σχολείο του αναρχισμού»¹⁹. Αν η ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, στη φράση που στον Προυντόν αναφέρεται συχνά, είναι απλώς μια μορφή «κλοπής»- «η εκμετάλλευση του αδύναμου από τον ισχυρό»²⁰- ο έλεγχος της παραγωγής από κρατική γραφειοκρατία, χωρίς να έχει σημασία πόσο καλοκάγαθες είναι οι προθέσεις της, επίσης δεν δημιουργεί τις συνθήκες υπό τις οποίες η εργασία, χειρωνακτική και πνευματική, μπορεί να γίνει το υψηλότερο θέλω στη ζωή. Και τα δύο, τότε, θα πρέπει να ξεπεραστούν.

Στην επίθεση κατά του δικαίωματος στον ιδιωτικό ή γραφειοκρατικό έλεγχο των μέσων παραγωγής, ο αναρχικός παίρνει τη θέση του μαζί με αυτούς που αγωνίζονται να φέρουν «την τρίτη και τελευταία φάση απελευθέρωσης στην ιστορία». Η πρώτη έκανε τους σκλάβους δουλοπάροικους, η δεύτερη έκανε τους δουλοπάροικους μισθωτούς και η τρίτη θα είναι αυτή που θα καταργήσει το προλεταριάτο σε μια τελική πράξη απελευθέρωσης που τοποθετεί τον έλεγχο της οικονομίας στα χέρια των ελεύθερων και εθελοντικών οργανώσεων των παραγωγών(Ζοζέφ Φουριέ,1848)²¹.Ο επικείμενος κίνδυνος του «αστισμού» είχε σημειωθεί από τον Ντε Τοκβίλ, επίσης το 1848:

Για όσο χρονικό διάστημα το δικαίωμα της ιδιοκτησίας ήταν η προέλευση και το έδαφος πολλών άλλων δικαιωμάτων, ήταν εύκολα υπερασπίσιμο- ή μάλλον δεν είχε δεχθεί επίθεση ὁ ήταν τότε η ακρόπολη της κοινωνίας, ενώ όλα τα άλλα δικαιώματα ήταν τα προχώματα του ὁ Δεν υπέφερε το κύριο βάρος της επίθεσης και, μάλιστα, δεν υπήρχε καμία σοβαρή προσπάθεια για επίθεση εναντίον του. Αλλά σήμερα, όταν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας θεωρείται ως το τελευταίο μη κατεστραμμένο απομεινάρι του αριστοκρατικού κόσμου, όταν πλέον στέκεται μόνο του, ως το μοναδικό προνόμιο σε μια κοινωνία ισότητας, το θέμα αλλάζει. Σκεφτείτε τι συμβαίνει στις καρδιές των εργατικών τάξεων, αν και ομολογώ ότι είναι ήσυχες ακόμα. Είναι αλήθεια ότι είναι λιγότερο

17 Καρλ Μαρξ, το Κεφάλαιο, που σωστά υπογραμμίζει ότι ο Μαρξ βλέπει τον επαναστάτη περισσότερο ως έναν «απογοητευμένο παραγωγό» παρά ως ένα «δυσανεστημένο καταναλωτή» (The Marxian Revolutionary Idea). Αυτή η πιο ριζοσπαστική κριτική των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής είναι η άμεση φυσική συνέπεια της ελευθεριακής σκέψης του Διαφωτισμού.

18 Marx, Capita I, cited by Avineri, Social and Political Thought of Marx, p. 83.

19 Pelloutier, "L'Anarchisme."

20 "Qu'est-ce que la propriété? Η φράση «ιδιοκτησία είναι κλοπή» δυσανέστησε τον Μαρξ, ο οποίος είδε στη χρήση της ένα λογικό πρόβλημα, ότι η κλοπή προϋποθέτει τη νόμιμη ύπαρξη της ιδιοκτησίας.

21 Βρίσκεται στο βιβλίο Buber's Paths in Utopia, p. 19.

φλογερές από τα παλαιότερα πολιτικά πάθη για να μιλήσουμε σωστά· αλλά δεν βλέπεις ότι τα πάθη τους, μακριά από την πολιτική, έχουν γίνει κοινωνικά; Δεν βλέπεις ότι, σιγά-σιγά, ιδέες και απόψεις που διαδίδονται μεταξύ αυτών δεν σκοπεύουν απλά στο να διώξουν κάποιους νόμους, κάποιον υπουργό ή κάποια κυβέρνηση, αλλά στην διάλυση των θεμελίων της ίδιας της κοινωνίας;²²

Οι εργαζόμενοι του Παρισιού, το 1871, έσπασαν τη σιωπή τους, και προχώρησαν στην κατάργηση της ιδιοκτησίας, τη βάση κάθε αστισμού! Ναι, κύριοι, η Κομμούνα, σκόπευε να καταργήσει την ταξική ιδιοκτησία που κάνει την εργασία των πολλών πλούτο για τους λίγους. Ήθελε να κάνει την ατομική κυριότητα μία πραγματικότητα με τη μετατροπή των μέσων παραγωγής, της γης και του κεφαλαίου, που ήταν πρωτίστως τα μέσα για την υποδούλωση και εκμετάλλευση της εργασίας, σε απλά όργανα ελεύθερης και συνεταιριστικής εργασίας.²³

Η Κομμούνα, βέβαια, πνίγηκε στο αίμα. Η φύση του «αστισμού» που οι εργαζόμενοι του Παρισιού προσπάθησαν να ξεπεράσουν με την επίθεση τους «στα θεμέλια της ίδιας της κοινωνίας» αποκαλύφθηκε, για άλλη μία φορά, όταν τα στρατεύματα της κυβέρνησης των Βερσαλλιών επανέκτησαν το Παρίσι από τον πληθυσμό του. Όπως έγραψε ο Μαρξ, με πικρία, αλλά και με ακρίβεια:

Ο πολιτισμός και η δικαιοσύνη της αστικής τάξης έρχονται μακάβρια στο φως κάθε φορά που οι σκλάβοι και οι όμηροι για σκληρή δουλειά αυτής της τάξης ξεσηκώνονται ενάντια στα αφεντικά τους. Στη συνέχεια ο αστισμός και η δικαιοσύνη βγαίνουν μπροστά με ακάλυπτη βαρβαρότητα και με άνομη εκδίκηση...οι καταχθόνιες πράξεις των στρατιωτών αντανakλούν το έμφυτο πνεύμα του αστισμού, του οποίου είναι οι μισθοφόροι υπερασπιστές...Η αστική τάξη όλου του κόσμου, η οποία βλέπει με ικανοποίηση την χονδρική σφαγή μετά την μάχη, είναι συγκλονισμένη από την καταστροφή των τούβλων και της λάσπης.

Παρά τη βίαιη καταστροφή της Κομμούνας, ο Μπακούνιν έγραψε ότι το Παρίσι ανοίγει μια νέα εποχή «ότι από την οριστική και πλήρη χειραφέτηση των λαϊκών μαζών και τη μελλοντική τους αληθινή αλληλεγγύη, πέρα και ανεξάρτητα από τα κρατικά όρια...η επόμενη επανάσταση του ανθρώπου, διεθνή στην αλληλεγγύη, θα είναι η ανάσταση του Παρισιού.» -μια επανάσταση που ο κόσμος εξακολουθεί να περιμένει.

Ο συνεπής αναρχικός, στη συνέχεια, θα πρέπει να είναι σοσιαλιστής, αλλά σοσιαλιστής ενός συγκεκριμένου είδους. Δεν θα αντιταχθεί μόνο αποξενωμένη και εξειδικευμένη εργασία και θα αναμένει για την οικειοποίηση του κεφαλαίου από το σύνολο των εργαζομένων, αλλά θα επιμένει η οικειοποίηση αυτή να είναι άμεση, δεν θα ασκείται από κάποια ελίτ δύναμης που ενεργεί στο όνομα του προλεταριάτου. Θα αντιτίθεται, εν ολίγοις, στην οργάνωση της παραγωγής από την κυβέρνηση. Αυτό αναφέρεται στο σοσιαλιστικό Κράτος, στη διοίκηση των κρατικών υπαλλήλων πάνω την παραγωγή και στη διοίκηση των διαχειριστών, των επιστημόνων και των ανωτέρων υπαλλήλων στα καταστήματα... Ο στόχος της εργατικής τάξης είναι η απελευθέρωση από την εκμετάλλευση. Ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε και δεν μπορεί να επιτευχθεί με μία νέα τάξη που διευθύνει και κυβερνά υποκαθιστώντας την αστική τάξη. Είναι πραγματοποιήσιμη μόνο από τους ίδιους τους εργαζόμενους που θα είναι αφεντικά της παραγωγής.

Οι παρατηρήσεις αυτές λαμβάνονται από το «Πέντε Διατριβές για την ταξική πάλη» από τον αριστερής πτέρυγας Μαρξιστή Άντον Πάνεκουκ, έναν από τους σημαντικότερους αριστερούς θεωρητικούς του συμβουλιακού κομμουνιστικού κινήματος. Όπου στην πραγματικότητα, ο ριζοσπαστικός μαρξισμός συγχωνεύεται με αναρχικά ρεύματα.

Ως μία ακόμα επεξήγηση, σκεφθείτε τον παρακάτω χαρακτηρισμό του «επαναστατικού Σοσιαλισμού»:

Ο επαναστατικός σοσιαλισμός αρνείται ότι η κρατική ιδιοκτησία μπορεί να καταλήξει σε κάτι διαφορετικό άλλο από έναν γραφειοκρατικό δεσποτισμό. Έχουμε δει γιατί το κράτος δεν μπορεί να ελέγξει δημοκρατικά τη βιομηχανία. Η βιομηχανία μπορεί να είναι δημοκρατικά ελεγχόμενη μόνο από τους εργάτες που εκλέγονται από βιομηχανικές διαχειριστικές επιτροπές. Ο Σοσιαλισμός θα

22 Βρίσκεται στο βιβλίο J. Hampden Jackson, Marx, Proudhon and European Socialism, p. 60.

23 Karl Marx, The Civil War in France, p. 24. Ο Avineri παρατηρεί ότι αυτό και άλλα σχόλια του Μαρξ σχετικά με την Κομμούνα αναφέρονται δεικτικά σε προθέσεις και σχέδια. Όπως έκανε σαφές ο Μαρξ και αλλού, η εκτίμηση του ήταν περισσότερο κριτική παρά προς αυτή την κατεύθυνση.

είναι ουσιαστικά ένα βιομηχανικό σύστημα. Τα σώματα του θα έχουν βιομηχανικό χαρακτήρα. Έτσι, αυτοί που ασκούν τις κοινωνικές δραστηριότητες και οι βιομηχανίες της κοινωνίας θα πρέπει να εκπροσωπούνται άμεσα στα τοπικά και κεντρικά συμβούλια της κοινωνικής διαχείρισης. Με αυτό τον τρόπο οι αρμοδιότητες των αντιπρόσωπων θα ρέουν προς τα πάνω από αυτούς που κάνουν τις εργασίες και είναι εξοικειωμένοι με τις ανάγκες της κοινότητας. Όταν η κεντρική βιομηχανική διαχειριστική επιτροπή συνεδριάζει θα εκπροσωπεί κάθε φάση της κοινωνικής δραστηριότητας. Τότε το καπιταλιστικό ή γραφειοκρατικό κράτος θα αντικατασταθεί από τη βιομηχανική διαχειριστική επιτροπή του Σοσιαλισμού. Η μετάβαση από το ένα κοινωνικό σύστημα στο άλλο θα είναι η κοινωνική επανάσταση. Το πολιτικό Κράτος σε όλη την ιστορία έχει ως αποτέλεσμα τη κυβέρνηση των ανθρώπων από την άρχουσα τάξη - η Δημοκρατία του Σοσιαλισμού θα είναι η κυβέρνηση της διαχείρισης της βιομηχανίας για λογαριασμό του συνόλου της κοινότητας. Το πριν σήμαινε την οικονομική και πολιτική υποταγή των πολλών. Το επόμενο θα σημάνει την οικονομική ελευθερία όλων - θα είναι, λοιπόν, μια πραγματική δημοκρατία.

Αυτή η προγραμματική θέση εμφανίζεται στο βιβλίο του Πολ Γουίλιαμ «Το Κράτος, οι προελεύσεις και οι λειτουργίες του» το οποίο γράφτηκε στις αρχές του 1917 - λίγο πριν το «Κράτος και Επανάσταση» του Λένιν, ίσως η πιο ελευθεριακή δουλειά του (βλέπε σημείωση 9). Ο Πόλ ήταν μέλος του Μαρξιστικού- Ντε Λεονιστικού Εργατικού Κόμματος και αργότερα ένας από τους ιδρυτές του Βρετανικού Κομμουνιστικού Κόμματος.²⁴ Η κριτική του στον Κρατικό Σοσιαλιστικό μοιάζει με το ελευθεριακό δόγμα των αναρχικών στην αρχή ότι η κρατική ιδιοκτησία και διαχείριση θα οδηγήσει σε γραφειοκρατική απολυταρχία, η κοινωνική επανάσταση πρέπει την αντικαταστήσει με την βιομηχανική οργάνωση της κοινωνίας, με άμεσο εργατικό έλεγχο. Πολλές παρόμοιες θέσεις μπορούν να αναφερθούν.

Αυτό που είναι πολύ πιο σημαντικό είναι ότι αυτές οι ιδέες έχουν πραγματοποιηθεί και στην αυθόρμητη επαναστατική δράση, για παράδειγμα στη Γερμανία και στην Ιταλία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και στην Ισπανία (όχι μόνο στην αγροτική επαρχία, αλλά και στην βιομηχανική Βαρκελώνη) το 1936. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι κάποια μορφή συμβουλευτικού κομμουνισμού αποτελεί τη φυσική μορφή του επαναστατικού σοσιαλισμού σε μια βιομηχανική κοινωνία. Αυτό αντανάκλα την ενστικτώδη αντίληψη ότι η δημοκρατία είναι πολύ περιορισμένη όταν το βιομηχανικό σύστημα ελέγχεται από οποιαδήποτε μορφή αυταρχικού ελίτ, είτε από τους ιδιοκτήτες, διευθυντές και τους τεχνοκράτες, δηλαδή μία ομάδα εμπροσθοφυλακής, είτε από τη κρατική γραφειοκρατία. Υπό αυτές τις συνθήκες απολυταρχικής κυριαρχίας, τα κλασσικά ελευθεριακά ιδεώδη που αναπτύχθηκαν περισσότερο από τον Μαρξ και τον Μπακούνιν και άλλους επαναστάτες δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν - ο άνθρωπος δεν θα είναι ελεύθερος να αναπτύξει τις δυνατότητες του πληρέστερα, και ο παραγωγός θα παραμείνει «ένα θράυσμα ανθρώπου», υποβαθμισμένος, ένα εργαλείο για την παραγωγική διαδικασία κατευθυνόμενη από πάνω.

Η φράση «αυθόρμητη επαναστατική δράση» μπορεί να είναι παραπλανητική. Οι αναρχοσυνδικαλιστές, τουλάχιστον, έλαβαν πολύ σοβαρά την παρατήρηση του Μπακούνιν ότι οι εργατικές οργανώσεις πρέπει να δημιουργούν «όχι μόνο τις ιδέες αλλά και τις πραγματικότητες του μέλλοντος» στην προεπαναστατική περίοδο. Τα επιτεύγματα της λαϊκής επανάστασης στην Ισπανία, προπαντός, βασίστηκαν στην υπομονετική δουλειά πολλών ετών για την οργάνωση και την εκπαίδευση, ένα συστατικό μιας μεγάλης παράδοσης δέσμευσης και πολεμικότητας. Οι αποφάσεις του Κογκρέσου της Μαδρίτης τον Ιούνιο του 1931 και του Κογκρέσου της Σαραγόσα τον Μάιο του 1936, προανήγγελλαν με πολλούς τρόπους τις δράσεις της επανάστασης, όπως έκαναν και οι κάπως διαφορετικές ιδέες που σκιαγραφήθηκαν από τον Σαντιγιάν (σημείωση 4) στην αρκετά συγκεκριμένη του αντίληψη της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που θα θεσμοθετηθούν από την επανάσταση. Ο Γερνί γράφει «Η Ισπανική Επανάσταση ήταν σχετικά ώριμη στο μυαλό των ελευθεριακών στοχαστών, όπως και στην λαϊκή συνείδηση.» . Και οι οργανώσεις εργαζομένων υπήρχαν με τη δομή, την εμπειρία την κατανόηση για να αναλάβουν το έργο της κοινωνικής ανασυγκρότησης, όταν, με το πραξικόπημα του Φράνκο, η αναταραχή στις αρχές του 1936 εξερράγη σε κοινωνική επανάσταση. Στην εισαγωγή του σε μια συλλογή εγγράφων για τη κολεκτιβοποίηση στην Ισπανία, ο αναρχικός Augustin Souchy γράφει:

24 For some background, see Walter Kendall, The Revolutionary Movement in Britain.

Για πολλά χρόνια, οι αναρχικοί και οι συνδικαλιστές της Ισπανίας θεωρούσαν ως το υπέρτατο καθήκον τους τον κοινωνικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Κατά τις συνελεύσεις σε Συνδικάτα και ομάδες, στις εφημερίδες, στα φυλλάδια και στα βιβλία, το πρόβλημα της κοινωνικής επανάστασης συζητήθηκε αδιάκοπα και με συστηματικό τρόπο.²⁵

Όλο αυτό κρύβεται πίσω από τα αυθόρμητα επιτεύγματα, το εποικοδομητικό έργο της Ισπανικής Επανάστασης.

Οι ιδέες του ελευθεριακού σοσιαλισμού, με την έννοια που περιγράφονται έχουν βυθιστεί στις βιομηχανικές κοινωνίες του προηγούμενου μισού αιώνα*. Οι κυρίαρχες ιδεολογίες έχουν γίνει αυτές του κρατικού σοσιαλισμού ή του κρατικού καπιταλισμού(του ολοένα και περισσότερο μιλιταριστικού χαρακτήρα στις Ηνωμένες Πολιτείες, για λόγους που δεν είναι αδιευκρίνιστοι)²⁶. Αλλά υπάρχει μια αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος τα τελευταία χρόνια. Οι διατριβές που ανέφερα από τον Άντον Πάνεκουκ ελήφθησαν από ένα πρόσφατο φυλλάδιο μιας ριζοσπαστικής γαλλικής ομάδας εργαζομένων (Informations Correspondance Ouvrière). Οι παρατηρήσεις του Γουίλιαμ Πολ στον επαναστατικό σοσιαλισμό αναφέρονται σε ένα χαρτί από τον Γουόλτερ Κένταλ που δόθηκε στην Εθνική Διάσκεψη για Εργατικό Έλεγχο στο Σέφιλντ, στην Αγγλία, τον Μάρτιο του 1969. Το κίνημα του εργατικού ελέγχου έχει καταστεί μια σημαντική δύναμη στην Αγγλία τα τελευταία χρόνια., έχει οργανώσει διάφορες διασκέψεις, έχει βγάλει ένα χορταστικό έντυπο, και αριθμεί εκπροσώπους ορισμένων από τις πιο σημαντικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Το Συνδικάτο Ενωμένων Μηχανικών και Μεταλλωρύχων, για παράδειγμα, έχει υιοθετήσει, ως επίσημη πολιτική, το πρόγραμμα της εθνικοποίησης των βασικών βιομηχανιών υπό «εργατικό έλεγχο σε όλα τα επίπεδα».²⁷ Στην Ευρώπη, υπάρχουν παρόμοιες εξελίξεις. Ο Μάιος του 1968 επιτάχυνε βέβαια το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον συμβουλευτικό κομμουνισμό και για παρόμοιες ιδέες στη Γαλλία, στη Γερμανία, όπως και στην Αγγλία.

Δεδομένου του ιδιαίτερα συντηρητικού καλουπιού της ιδεολογικής κοινωνίας μας, δεν είναι πολύ περίεργο ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν μείνει σχεδόν ανέγγιχτες από τις εξελίξεις αυτές. Όμως, και αυτό μπορεί να αλλάξει. Η διάβρωση της ψυχροπολεμικής μυθολογίας τουλάχιστον καθιστά δυνατή την ανάδειξη των ερωτημάτων αυτών σε αρκετά ευρείς κύκλους. Αν το κύμα καταστολής μπορεί να αντικρουστεί, και εάν η αριστερά ξεπεράσει τις τάσεις αυτοκτονίας της και βασιστεί σε ότι έχει επιτευχθεί κατά την προηγούμενη δεκαετία, τότε το πρόβλημα του πώς να οργανώσει τη βιομηχανική κοινωνία σε πραγματικά δημοκρατικές γραμμές, με το δημοκρατικό έλεγχο σε χώρους εργασίας και στην κοινότητα, θα πρέπει να αποτελέσει κυρίαρχο πνευματικό ζήτημα για εκείνους που γνωρίζουν τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας, και, όπως ένα κίνημα ελευθεριακού σοσιαλισμού αναπτύσσεται, η μελέτη θα πρέπει να προχωρήσει στη δράση.

Στο μανιφέστο του 1865,ο Μπακούνιν προέβλεψε ότι ένα στοιχείο που θα συμβάλει στην κοινωνική επανάσταση θα είναι «αυτό το νοήμον και αληθινά ευγενές τμήμα της νεολαίας το οποίο, αν και ανήκει από τη γέννηση στα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, με τις γενναιόδωρες πεποιθήσεις και τις φλογερές προσδοκίες του, υιοθετεί τους σκοπούς του λαού». Ίσως στην αύξηση του φοιτητικού κινήματος της δεκαετίας του 1960 βλέπει κανείς τα βήματα προς την εκπλήρωση αυτής της προφητείας.

Ο Ντάνιελ Γερίν επιχείρησε ότι έχει περιγράψει ως «διαδικασία αποκατάστασης του αναρχισμού. Υποστηρίζει, πειστικά πιστεύω, ότι «οι εποικοδομητικές ιδέες του αναρχισμού διατηρούν τη ζωτικότητά τους, ώστε να μπορούν, όταν επανεξεταστούν και περάσουν από κόσκινο, να βοηθήσουν τη σύγχρονη σοσιαλιστική σκέψη να επιχειρήσει ένα νέο ξεκίνημα...και να συμβάλει στο εμπλουτισμό του μαρξισμού».²⁸ Από τη «ευρεία πεισινή» του αναρχισμού έχει επιλέξει για περισσότερη εντατική εξέταση αυτές τις ιδέες και δράσεις που μπορούν να

25 Collectivisations: L'Oeuvre constructive de la Révolution espagnole, p. 8.

* Αναφέρεται εδώ στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα

26 For discussion, see Mattick, Marx and Keynes, and Michael Kidron, Western Capitalism Since the War. See also discussion and references cited in my At War With Asia, chap. 1, pp. 23-6.

27 Βλέπε Hugh Scanlon, The Way Forward for Workers' Control. Ο Scanlon είναι ο πρόεδρος του AEF, ένα από τα μεγαλύτερα συνδικάτα της Βρετανίας. Το ινστιτούτο ιδρύθηκε ως αποτέλεσμα της έκτης Διάσκεψης για τον Εργατικό Έλεγχο και χρησιμεύει ως κέντρο για τη διάδοση των πληροφοριών και την ενθάρρυνση της μελέτης.

28 Guérin, Ni Dieu, ni Maître, introduction.

περιγραφούν ως ελευθεριακός σοσιαλισμός. Αυτό είναι φυσικό και κατάλληλο. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει τους μεγαλύτερους αναρχικούς εισηγητές, καθώς και το σύνολο των πράξεων που έχουν εμπνευστεί από αναρχικά αισθήματα και ιδεώδη. Ο Γερνί δεν ενδιαφέρεται μόνο για την αναρχική σκέψη αλλά και για τις αυθόρμητες δράσεις του λαϊκού επαναστατικού αγώνα. Ασχολείται με την κοινωνική όσο και την πνευματική δημιουργικότητα. Επιπλέον, επιχειρεί να αντλήσει από τα εποικοδομητικά επιτεύγματα του παρελθόντος τα διδάγματα που θα εμπλουτίσουν τη θεωρία της κοινωνικής απελευθέρωσης. Για εκείνους που δεν επιθυμούν μόνο να κατανοήσουν τον κόσμο αλλά και να τον αλλάξουν, αυτός είναι ο κατάλληλος τρόπος για τη μελέτη της ιστορίας της αναρχισμύ.

Ο Γερνί περιγράφει τον αναρχισμό του 19ου αιώνα ως ουσιαστικά θεωρητικό, ενώ ο εικοστός αιώνας, για τους αναρχικούς, υπήρξε μια εποχή «επαναστατικής πρακτικής». Ο αναρχισμός αντικατοπτρίζει την κρίση αυτή. Η ερμηνεία του αναρχισμού από αυτόν (τον Γερνί) ευσυνείδητα κοιτάζει προς το μέλλον. Ο Άρθουρ Ρόσενμπεργκ κάποτε επισήμανε ότι οι δημοφιλείς επαναστάσεις χαρακτηριστικά επιδιώκουν να αντικαταστήσουν «μια φεουδαρχική ή κεντρική αρχή που αποφασίζει με τη δύναμη» με κάποια μορφή κοινοτικού συστήματος που «συνεπάγεται την καταστροφή και την εξαφάνιση της παλαιάς μορφής του Κράτους». Ένα τέτοιο σύστημα θα είναι είτε σοσιαλιστικό ή μία «έσχατη μορφή δημοκρατίας... η οποία είναι η προκαταρκτική κατάσταση για Σοσιαλισμό στο βαθμό που ο Σοσιαλισμός μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε έναν κόσμο που απολαμβάνει το υψηλότερο δυνατό μέτρο της ατομικής ελευθερίας.» Αυτό το ιδανικό, σημειώνει, ήταν κοινό στον Μαρξ και στους αναρχικούς.²⁹ Αυτός ο φυσικός αγώνας για την απελευθέρωση έρχεται σε αντίθεση με την επικρατούσα τάση συγκεντρωτισμού στην οικονομική και πολιτική ζωή.

Πριν από έναν αιώνα ο Μαρξ έγραφε ότι οι εργαζόμενοι του Παρισιού «ένιωσαν ότι υπήρχε μία μόνο εναλλακτική λύση- η Κομμούνα, ή η αυτοκρατορία- κάτω από οποιοδήποτε όνομα μπορούμε να επανεμφανιστεί».

Η αυτοκρατορία τους είχε διαλύσει οικονομικά από το χάος που δημιούργησε στον δημόσιο πλούτο, από την χοντρή οικονομική αισχροκέρδεια που προώθησε, από τις ιδιοκτησίες που δάνεισε στην τεχνητά επιταχυνόμενη συγκέντρωση του κεφαλαίου, και την ταυτόχρονη απαλλοτρίωση από τις δικές τους γραμμές. Τους είχε καταστείλει πολιτικά, τους είχε συγκλονιστεί ηθικά από τα όργια της, είχε προσβάλει τη πίστη τους στις θεωρίες του Βολτέρου αφήνοντας η διδασκαλία των παιδιών τους να γίνεται από την εκκλησία, είχε εξαγριώσει το Γαλλικό έθνος τους συναίσθημα σύροντας τους σε απρόσεκτα ένα πόλεμο που έφερε μόνο ένα ισάξιο με τα συντρίμια – τη εξαφάνιση της αυτοκρατορίας.³⁰

Η άθλια Δεύτερη Αυτοκρατορία «ήταν η μόνη δυνατή μορφή διακυβέρνησης σε μια στιγμή που η αστική τάξη είχε ήδη χαθεί, και η εργατική τάξη δεν είχε ακόμα αποκτήσει, την ικανότητα να ηγηθεί του έθνους».

Δεν είναι πολύ δύσκολο να αναδιατυπώσεις τις παρατηρήσεις αυτές έτσι ώστε να αρμόζουν στα ιμπεριαλιστικά συστήματα του 1970(ή του 2010...). Το πρόβλημα της «απελευθέρωσης του ανθρώπου από την κατάρρα της οικονομικής εκμετάλλευσης, αλλά και της πολιτικής και κοινωνικής υποδούλωσης παραμένει το πρόβλημα της εποχής μας. Όσο παραμένει αυτό, τα δόγματα και η επαναστατική πρακτική του ελευθεριακού σοσιαλισμού θα μας χρησιμεύουν ως έμπνευση και οδηγός.

Βιβλιογραφία

Avineri, Shlomo. The Social and Political Thought of Karl Marx. London: Cambridge University Press, 1968.

Bakunin, Michael. Bakunin on Anarchy. Edited and translated by Sam Dolgoff. New York: Alfred A. Knopf, 1972.

Buber, Martin. Paths in Utopia. Boston: Beacon Press, 1958.

²⁹ Arthur Rosenberg, A History of Bolshevism, p. 88.

³⁰ Marx, Civil War in France, pp. 62-3.

- Chomsky, Noam. *Cartesian Linguistics*. New York: Harper & Row, 1966.
- , *American Power and the New Mandarins*. New York: Pantheon Books, 1969.
- , *At War with Asia*. New York: Pantheon Books, 1970.
- Collectivisations: *L'Oeuvre constructive de la Révolution espagnole*. 2nd ed. Toulouse: Editions C.N.T., 1965. First edition, Barcelona, 1937.
- Daniels, Robert Vincent. "The State and Revolution: a Case Study in the Genesis and Transformation of Communist Ideology." *American Slavic and East European Review*, vol. 12, no. 1 (1953).
- Guérin, Daniel. *Jeunesse du socialisme libertaire*. Paris: Librairie Marcel Rivière, 1959.
- , *Anarchism: From Theory to Practice*, translated by Mary Klopfer. New York: Monthly Review Press, 1970.
- , *Pour un marxisme libertaire*. Paris: Robert Laffont, 1969.
- , ed. *Ni Dieu, ni Maître*. Lausanne: La Cité Editeur, n.d.
- Jackson, J. Hampden. *Marx, Proudhon and European Socialism*. New York: Collier Books, 1962.
- Joll, James. *The Anarchists*. Boston: Little, Brown & Co., 1964.
- Kendall, Walter. *The Revolutionary Movement in Britain 1900--1921*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1969.
- Kidron, Michael. *Western Capitalism Since the War*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1968.
- Mattick, Paul. *Marx and Keynes: The Limits of Mixed Economy*. Extending Horizons Series. Boston: Porter Sargent, 1969.
- , "Workers' Control." In *The New Left: A Collection of Essays*, edited by Priscilla Long. Boston: Porter Sargent, 1969.
- Marx, Karl. *The Civil War in France, 1871*. New York: International Publishers, 1941.
- Pelloutier, Fernand. "L'Anarchisme et les syndicats ouvriers." *Les Temps nouveaux*, 1895. Reprinted in *Ni Dieu, ni Maître*, edited by Daniel Guérin. Lausanne: La Cité Editeur, n.d.
- Richards, Vernon. *Lessons of the Spanish Revolution (1936--1939)*. Enlarged ed. London: Freedom Press, 1972.
- Rocker, Rudolf. *Anar cho syndical ism*. London: Secker & Warburg, 1938.
- Rosenberg, Arthur. *A History of Bolshevism from Marx to the First Five Years' Plan*. Translated by Ian F. Morrow. New York: Russell & Russell, 1965.
- Santillan, Diego Abad de. *After the Revolution*. New York: Greenberg Publishers, 1937.
- Scanlon, Hugh. *The Way Forward for Workers' Control*. Institute for Workers' Control Pamphlet Series, no. 1, Nottingham, England, 1968.
- Tucker, Robert C. *The Marxian Revolutionary Idea*. New York: W. W. Norton & Co., 1969.